

REVITALIZÁCIA A OBNOVA ARCHITEKTÚRY A OSÍDLENIA CHRÁNENEJ KRAJINNEJ OBLASTI BIELE KARPATY AKO PREDPOKLAD UCHOVANIA JEJ KRAJINÁRSKÝCH HODNÔT.

Doc. Ing.arch. ŠTEFAN MAJTÁN, CSc.

Územie Chránenej krajinnej oblasti Biele Karpaty sa vyznačuje vysokou krajinárskou hodnotou a vyváženosťou urbanizovaného a prírodného prostredia s pestrošou flóry a fauny. Vzájomný pomerový vzťah lesných a lúčnych porastov, ornej pôdy i vidieckeho (zväčša kopačiarskeho) osídlenia vytvára funkčný esteticky a harmonicky pôsobiaci celok. Jeho uchovanie si vyžaduje, aby došlo k oživeniu a revitalizácii chátrajúcich hospodárskych usadlostí s obnovením pôvodnej poľnohospodárskej výroby na územiach, kde táto je nevyhnutná na udržiavanie chránených krajinárskych hodnôt.

I. Územné vymedzenie a krajinárska charakteristika

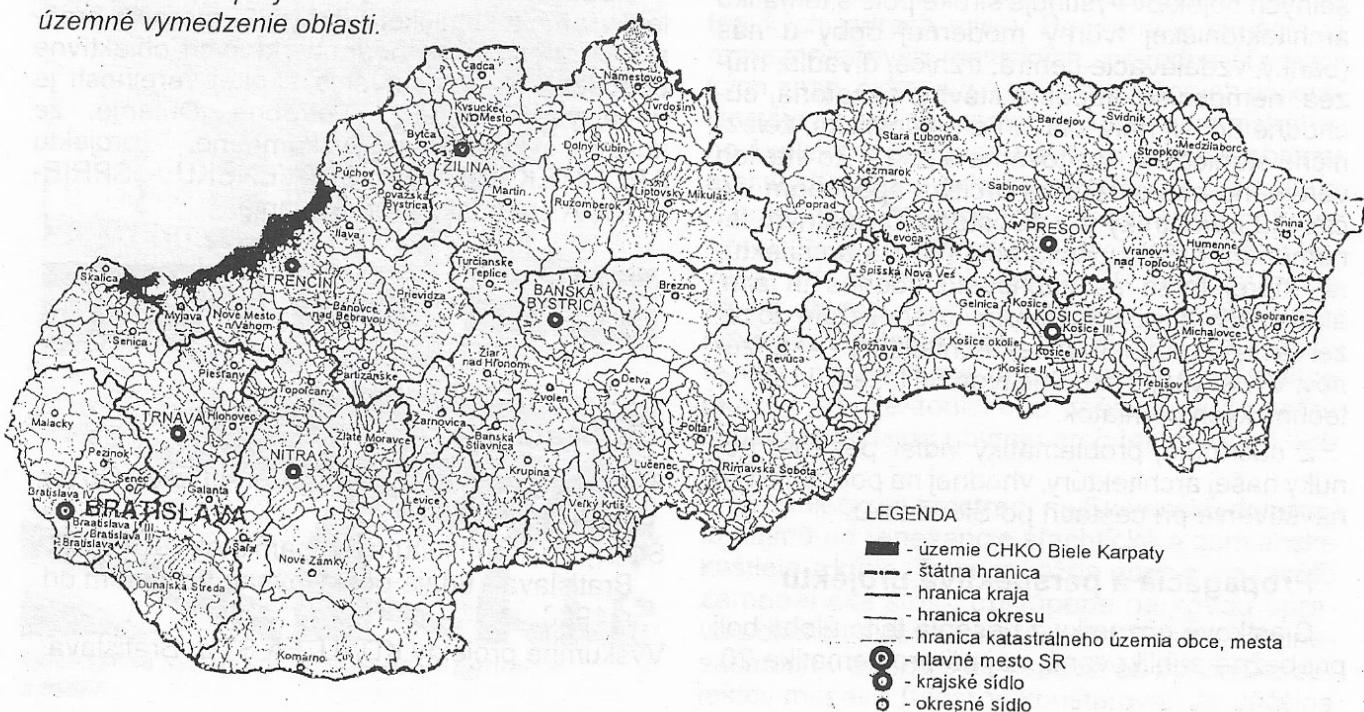
Chránená krajinná oblasť (CHKO) Biele Karpaty je súčasťou orografického celku Bielych Karpát, ktoré tvoria východnú časť horstva Západných Karpát. Jej juhozápadná časť prechádza západne od mesta Myjava do orografického celku Myjavskej pahorkatiny.

*CHKO Biele Karpaty
územné vymedzenie oblasti.*

Z územnosprávneho hľadiska zasahuje toto územie do 5 katastrálnych území miest a obcí okresu Skalica a 2 katastrálnych území obcí okresu Senica v Trnavskom kraji, do 7 katastrálnych území obcí okresu Nové Mesto nad Váhom, 11 katastrálnych území miest a obcí okresu Trenčín, 6 katastrálnych území obcí okresu Myjava, 11 katastrálnych území obcí okresu Ilava a 1 katastrálneho územia obce okresu Púchov v Trenčianskom kraji.

Ide o územie, ktoré sa rozprestiera na pohraničí Slovenska a Moravy v severovýchodnom smere na ploche 43 519 ha t.j. približne 432 km². Z toho 28 420 ha, t.j. 65,30 % územia, tvorí lesná pôda, 12 004 ha (t.j. 27,58 % územia) je poľnohospodárska pôda a 3 095 ha, t.j. 7,12 % územia, pripadá na ostatnú pôdu, ktorá pozostáva zo zastavaných plôch, komunikácií, intravilánu obcí a osád a pod.

Takáto štruktúra pôdneho fondu CHKO Biele Karpaty vznikla postupne v priebehu viacerých vín osídľovania tohto územia rôznonárodným

obyvateľstvom najmä v 16.-17. storočí, počas tureckých nájazdov a počas valašskej kolonizácie. K jej stabilizácii dochádza v tereziánskych dobach 18. storočia, aj keď určité rozšírovanie poľnohospodárskeho pôdneho fondu kopaničiar-skym spôsobom je evidentné ešte v 19. storočí a začiatkom 20. storočia.

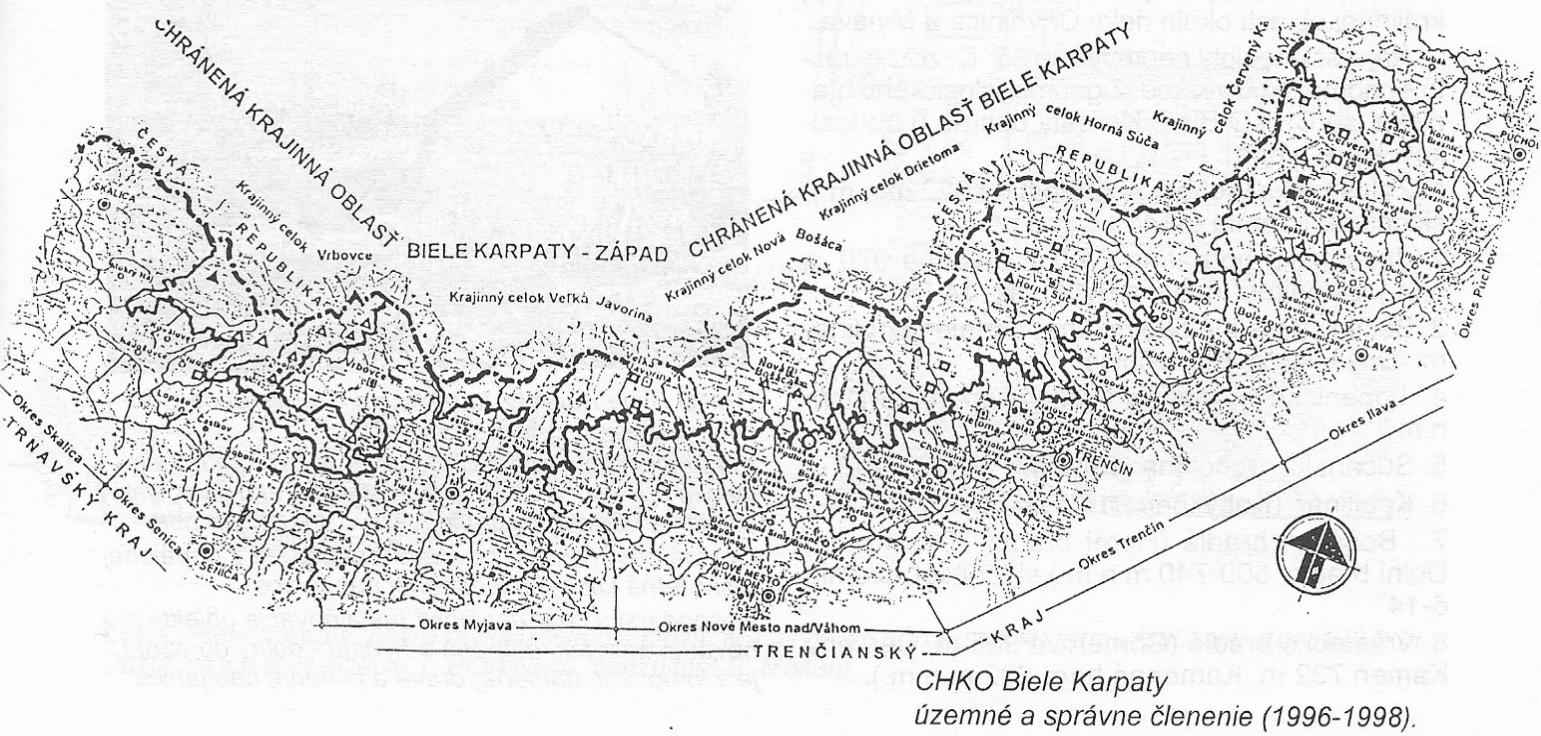
Pôvodne mala celá oblasť Bielych Karpát okrem bradlových a skalných častí územia lesný kryt. Lesy boli listnaté, vytvorené najmä zo spoľačenstiev buka, duba, hrabu, javora, lípy, jaseňa, osiky, brezy a pod. Dnes z výmery 28 420 ha lesnej pôdy zaberajú územia s nepôvodnými ihličnatými stromami 24,13 %. Z toho smrekové spoločenstvo predstavuje 12,75 %. Zvyšok je zalesnený borovicou (6,49 %), smrekovcom opadavým (4,53 %), jedľou a ďalšími ihličnanmi, ako je douglaska tisolistá a pod. Tieto sa nachádzajú v severnejších a hornatejších častiach územia, najmä v lesoch katastrálnych území obcí Horná a Dolná Súča, Drietoma, Horné Srnie. Lesné hospodárstvo územia CHKO Biele Karpaty býva ohrozené vaternou, snehovou a námrazovou kalamitou.

Z celkovej výmery 12 004 ha poľnohospodárskej pôdy tvorí orná pôda 16,0 %, lúky a pasienky 83,0 % a 1 % padá zväčša na sady a záhrady. Z poľnohospodárskych pôd prevládajú menej úrodné hnedé a kyslé pôdy, údolné nivy a pôdy viazané na vápencové bradlá. Ide zväčša o pôdu kopaníc, ktorá bola získaná vyklčovaním krovín a stromov z lesnej pôdy. Táto pôda je vhodná najmä na rozvoj pasienkového hospodárstva, rastlinné výrobu a čiastočne aj ovocinárstva so včelárstvom, ktoré sa tradične uplatňovalo v údolí rieky Vláry a v katastrálnych územiach obcí Melčice a Pruské. Podmienky rozvoja tu nachádza i pestovanie liečivých a vonných rastlín a semenárstvo krmovín.

Využívanie horského terénu na poľnohospodársku výrobu predpokladá ochranu pôdy pred eróziou porastom travín a stromov. Od roku 1989 sa režim hospodárenia na poľnohospodárskom pôdnom fonde CHKO Biele Karpaty usmerňuje tak, aby aj na poľnohospodárskych pôdach boli uchovávané krajinárske hodnoty.

Flóra a vegetácia patria k najpozoruhodnejším fenoménom Bielych Karpát. Rôznorodosť a množstvo jej druhov sú výsledkom flórogenetických vplyvov krajiny. Územie tejto chránenej krajinej oblasti poskytuje aj priaznivé podmienky pre rôzne voľne žijúce zvieratá. Bolo tu evidovaných okolo 45 druhov lovnej zveri. Z pôvodných druhov ide najmä o jelenu, diviačiu a srnciu zver, zajaca polného a iné. Z vtákov sú to najmä jarabica, bažant, sluka a kačica divoká. Na tomto území boli už v rokoch 1868 -1872 budované zvernice. Na katastrálnom území obcí Hornej a Dolnej Súče, Závada, Stará Turá a inde existovali zvernice s rozlohou 1 200 - 4 000 ha. Známa bola 1 650 ha zvernica danielov škvŕnitých na katastrálnom území obce Lúborča. Revitalizácia a obnova zverníc prípadne i voliérov na chov jarabíc či bažantov má tu i v súčasnosti svoje opodstatnenie.

Hydrologicky patrí CHKO Biele Karpaty k povodiam riek Váh a Morava. Ich rozvodnica ide po hrebeni Bielych Karpát a vymedzuju ju vrchy Veľká Javorina 970 m n.m., Durda 842 m n.m., Čupec 819 m n.m., ďalej pokračuje juhovýchodným smerom na vrch Jurášová 520 m n.m. a pri obci Stará Myjava opúšťa hranicu CHKO Biele Karpaty. Táto rozvodnica vyčleňuje zväčša toky III. a IV. radu do stromovitej riečnej sústavy Moravy a do perovitej riečnej sústavy Váhu. Výnimku tvorí tok rieky Vlára, ktorý spätnou eróziou odvádza vodu z povodia Moravy do povodia Váhu. Prítoky Váhu sú spravidla kolmo na hlavný

hrebeň Bielych Karpát a pretekajú hlbokými ostro zarezanými údoliami (okrem riek Klanečnica, Bošácka a Vlára, ktorá je zároveň dĺžkou toku 47,6 km najdlhšou riekou CHKO Biele Karpaty).

Horstvo tejto chránenej krajinnej oblasti je členené údoliami vytvorenými viac ako 35 riečami a potokmi. Najdôležitejšie rieky a toky riečnej sústavy Moravy sú Myjava, Brestovský potok, Malejovský potok, Teplica, Chvojnica, Rakova a Zlatnícky potok.

Medzi najvýznamnejšie rieky a toky riečnej sústavy povodia Váhu patrí Lednica, Tovarský potok, Podhradský potok, Krivoklátsky potok, Košiarský potok, Bolešovský potok, Vlára s Vlárkou, Lúborča, Súčanka, Drietomica, Chocholnica, Melčický potok, Ivanovský potok, Bošácka, Predpolomský potok, Klanečnica, Kamečnica, Javorina, Vrzavka a Trstie. V riečach a potokoch sa nachádzajú rôzne rybné spoločenstvá, okolo 15 druhov rýb sa hodí na hospodárske využívanie.

CHKO Biele Karpaty tvoria prevažne flyšové územia, ktoré sú známe celkovým nedostatkom vody. Priemerné výverky sa vyznačujú, až na menšie výnimky, malou a v priebehu roka kolísavou výdatnosťou. Na malých individuálnych vodných zdrojoch sú závislé okrem kopanic aj obce Červený Kameň, Mikušovce, Lednica, Vŕšatecké Podhradie, Krivoklát, Horná Súča, Drietoma a Nová Bošáca.

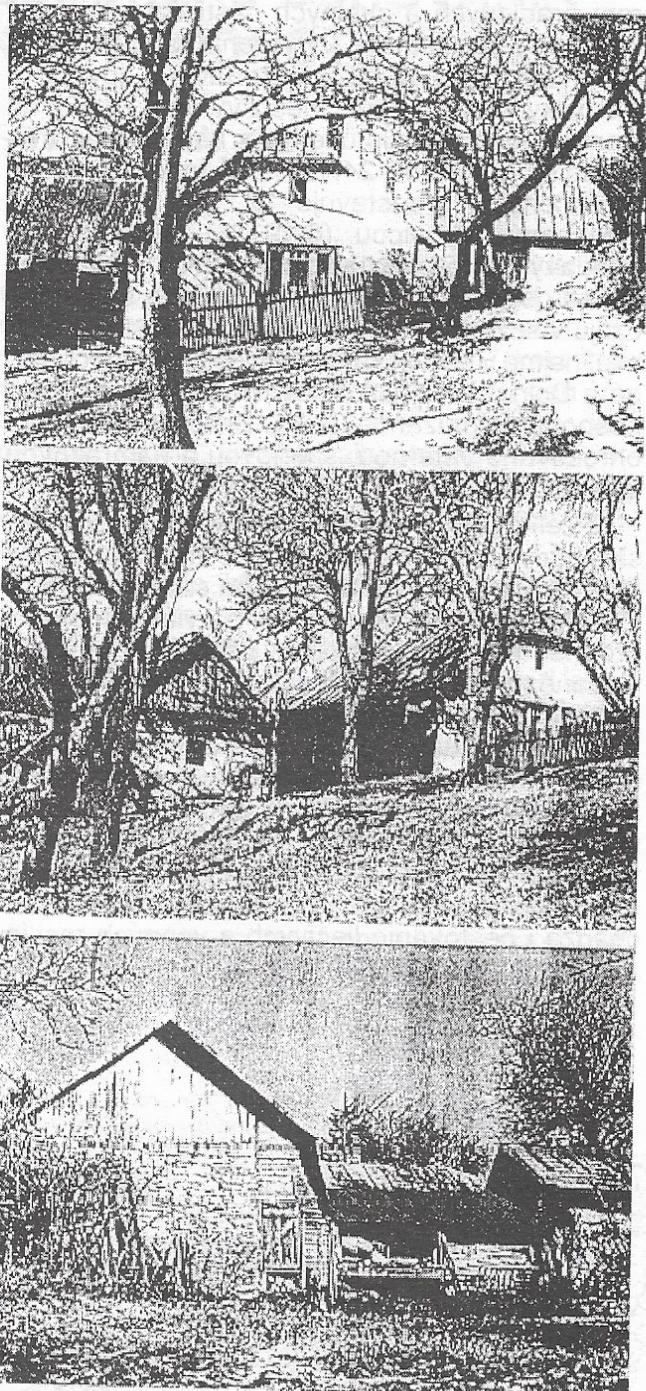
Vodovody miestneho významu sú zatial vybudované v Lednici, Vŕšateckom Podhradí, Hornej Súči, Drietome, Vrbovciach a Chvojnici. V CHKO Biele Karpaty sú využívané na pitné účely len podzemné vody. Klimatické pomery na prevažnej časti územia spadajú do oblasti mierne teplých 30-46 letných dní a mierne chladných 60-100 zimných dní. Jar býva chladnejšia ako jeseň. Najchladnejšiu klimatickú oblasť tvorí územie Lopeníka a Veľkého Javorníka. Do teplejšej klimatickej oblasti patrí južnejšie územie chránenej krajinnej oblasti okolo rieky Chvojnica a Myjava.

Najvyššie teploty neprevyšujú 35°C, zrážky rastú s nadmorskou výškou. Z geomorfologického hľadiska sa CHKO Biele Karpaty delí na 8 podcelkov, ktoré tvoria :

1. Žalostínska vrchovina (Žalostiná 622 m n.m.), sklonitosť územia 6-14°
2. Javorinská hornatina (Veľká Javorina 970 m n.m.), sklonitosť územia 6-14° až 14-24°
3. Beštiny (Bestiné 593 m n.m.) oddelené dolinami Bošáčky a Klanečnice
4. Lopenická hornatina (Veľký Lopeník 911 m n.m.)
5. Súčanská vrchovina (Javorník 783 m n.m.)
6. Kobilináč (Kobylinec 911 m n.m.).
7. Bošácke bradlá (Horní bradlo 704 m n.m., Dolní bradlo 500-740 m n.m.) sklonitosť územia 6-14°.
8. Vŕšatecké bradlá (Chmeľová 925 m, Červený Kameň 732 m, Kamenná hora 632 m n.m.).

II. Územnosprávne členenie chránenej krajinnej oblasti

Na zabezpečovanie komplexnej ochrany všetkých prírodných a krajinárskych zložiek sa územie CHKO Biele Karpaty člení do šiestich krajinných celkov. Ich riadenie zabezpečuje Správa CHKO Biele Karpaty, stredisko Nemšová.

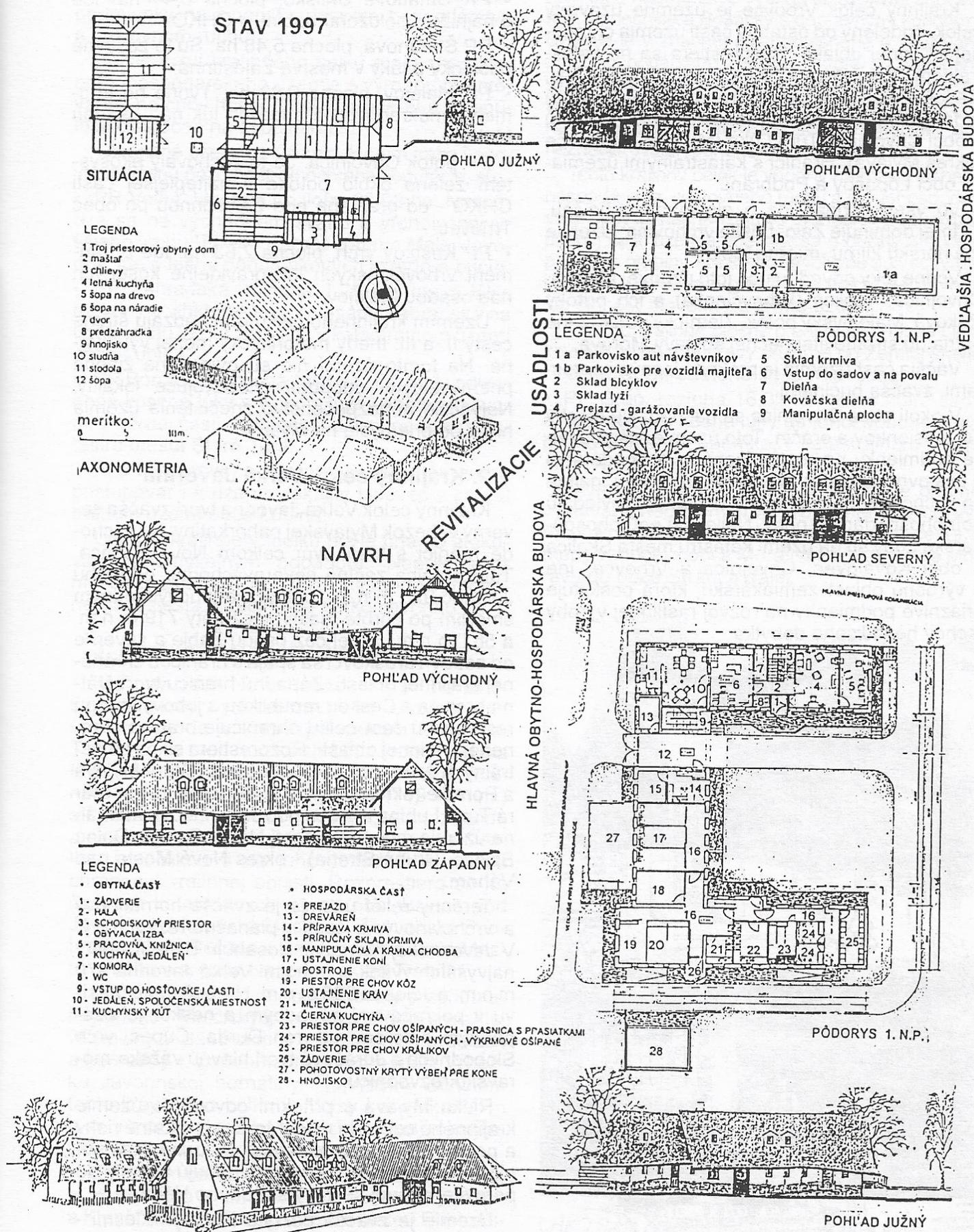

CHKO Biele Karpaty, katastrálne územie obce Chocholná-Velčice, č. 557 - Kykula:

Kopaničiarska usadlosť "Masaryk" s dvorom obostavaným do tvaru U, stodola je postavená ako samostatný objekt na návetejnej strane (vpravo na hornom obr.).

Obytná časť (vpravo na strednom obr.) je z nepálenej tehly, letná kuchyňa z hlinenej nabíjanice.

Hospodárska časť usadlosti (ustájňovacie objekty pre hovädzí dobytok, ošípané a hydinu - dolný obrázok) je z lomového kameňa, dreva a hlinenej nabíjanice.

CHKO Biele Karpaty: návrh revitalizácie usadlosti "Masaryk" na agroturistickú farmu (súčasný stav (1997) M. Dužík, návrh revitalizácie T. Prónayová, konzultant Š. Majtán).

1. Krajinný celok Vrbovce

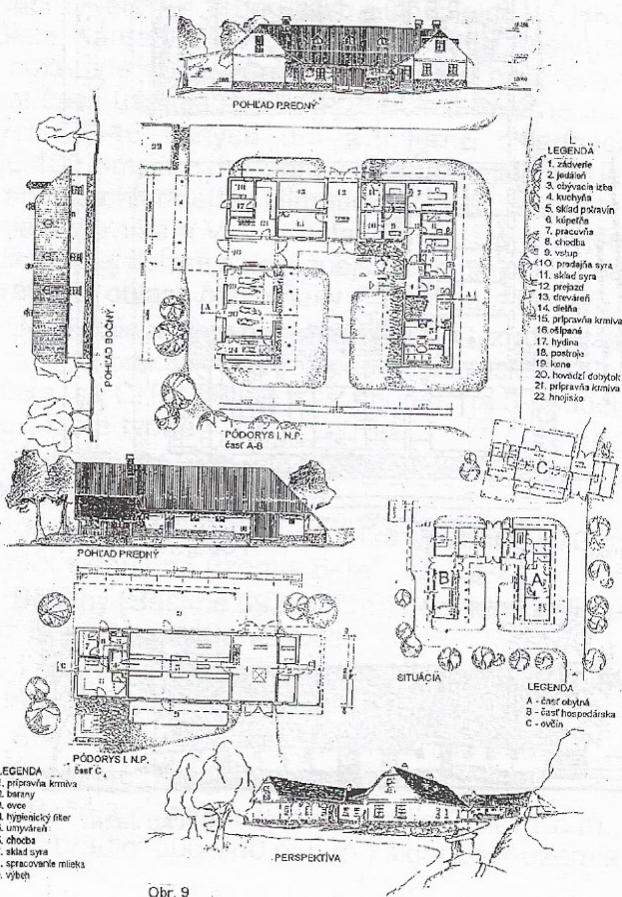
Krajinný celok Vrbovce je územne uzavretý celok, oddelený od ostatnej časti územia chranejnej krajinnej oblasti. Rozprestiera sa na katastrálnom území mesta Skalica a obcí Mokrý Háj, Radošovce, Koválovec, Chropov (okres Skalica) a ďalej obcí Částkov a Sobotište (okres Senica) a obcí Chvojnica, Turá Lúka (Myjava) a Vrbovce (okres Myjava). Hraničí s katastrálnymi územiami obcí Lopašov a Podbranč.

Vo všeobecnosti ide o plošinatú vrchovinu, v ktorej dominuje Žalostínska vrchovina. Územie má horskú klímu, mierne teplú.

Vodné toky odvodňujúce toto územie, Myjava, Chvojnica, Teplica (Vrbovčianka) a ich prítoky Raková, Malejovský potok, Zlatnícky potok, a iné patria do stromovitej riečnej sústavy Morava.

Väčšia časť územia je prekrytá lesnými porastami, zväčša bučinami.

V okolí obce Chvojnica sa nachádzajú plochy lúk, pasienkov a oráčin. Toto územie má priažnivé podmienky na rozvoj lesného hospodárstva a cestovného ruchu. Na ostatnom území, najmä vo východnej časti krajinného celku, prevládajú poľnohospodárske pôdy. Najlepšie poľnohospodárske pôdy sú na území katastru mesta Skalica a obcí Koválovec, Chvojnica a Vrbovce. Ide o výrobnú oblasť zemiakársku, ktorá poskytuje priažnivé podmienky na rozvoj rastlinnej výroby a chov hovädzieho dobytka.

Obr. 9

CHKO Biele Karpaty - návrh revitalizácie usadlosti.

Chránené územia tohto krajinného celku tvoria:

- PR Šmatlové Uhliško, plocha 8,44 ha. Ide o najnižšie položenú dubinu v CHKO.
- PP Štefanová, plocha 5,48 ha. Sú to zosuvné pasienky a lúky v masíve Žalostinná.
- PP Malejov, plocha 0,82 ha. Tvorí ho fragmenty mokradných a suchých lúk nad osadou Malejov.
- PP potok Chvojnica. Je to zachovalý ekosystém zelene okolo potoka v najteplejšej časti CHKO - od prameňa pod Žalostinnou po obec Trnovec.
- PP Košíkov vrch, plocha 2,83 ha. Ide o fragment vrbovčianskych lúk pravidelne kosených nad osadou Malejov.

Územím krajinného celku prechádzajú štátne cesty II. a III. triedy motoristicky menej využívané. Na tomto území nie sú evidované žiadne priemyselními odpadmi znečistiace lokality. Najväčšie nebezpečenstvo znečistenia územia hrozí od priemyslu na Myave.

2. Krajinný celok Veľká Javorina

Krajinný celok Veľká Javorina tvorí zväčša severný výbežok Myjavskej pahorkatiny. Na východe hraničí s krajinným celkom Nová Bošáca. Táto hranica začína severovýchodne od vrchu Jelenec 925 m n.m., pokračuje juhovýchodným smerom po chrbte masívu cez kóty 719 m n.m. a 561 m n.m., ďalej cez osadu Žabie a severne od osady Turuskovci sa spája s hranicou chranejnej krajinnej oblasti. Západnú hranicu tvorí štát na hranica s Českou republikou a juhovýchodnú resp. južnú časť celku ohraňuje hranica chranejnej krajinnej oblasti. Rozprestiera sa na katastrálnych územiaciach obcí Brestovec, Stará Myjava a Poradie (okres Myjava) a obcí resp. miest Stará Turá, Lubina, Bzince pod Javorinou (katastrálne územie miestnych častí Horné Bzince, Dolné Bzince, Hrubá Strana) - okres Nové Mesto nad Váhom.

Terénny reliéf územia je zväčša hornatinový a vrchovinový, z časti i planačno-rázsochový. V Javorinskej hornatine dosahujú Biele Karpaty najvyšších výšok s vrcholmi Veľká Javorina 970 m n.m. a Jelenec 925 m n.m. Hrebeň tohto masívu v pokračovaní západným a neskôr juhozápadným smerom na vrch Durda, Čupec, vrch Slobodných a Jurášová tvorí hlavnú vážsko-moravskú rozvodnicu.

Rieka Myjava s prítokmi odvodňuje územie krajinného celku do rieky Morava a ostatné rieky a potoky ako Tŕstie, Vrzavka, Javorina, Kamečnica a ďalšie toky IV. radu odvodňujú územie do perovitej riečnej sústavy stredného Váhu.

Územie je zväčša pokryté listnatými lesmi - bučinami. V západnej časti lesných komplexov sa nachádzajú aj smrekovo-bukové a borovicové porasty. V nadmorských výškach nad 750 m n.m. sa vyskytuje jedľovo-buková vegetácia.

V južnejšej nižšej časti územia sú enklávy odlesnených plôch. Tento územný celok má priaznivé podmienky na činnosť v lesnom hospodárstve a cestovnom ruchu.

Južné časti krajinného celku majú charakter poľnohospodárskeho územia s výrobou orientovanou na chov hospodárskych zvierat a v minulosti čiastočne na ovocinárstvo.

Chránené územia a územia, ktorým treba venovať zvýšenú pozornosť pri ochrane vegetácie, sú:

- PR Veľká Javorina, rozloha 82,98 ha. Nachádza sa na východnom svahu a vrchole najvyššieho vrchu Bielych Karpát vrátane Malej Javoriny. Ide o lesnú pôdu bukových javorín a bučín.
- PP Záhradská, rozloha 1,28 ha. Ide o lúky, mokriny a vlhkejšie lúky pri osade Záhradská na úpäti vrchu Veľká Javorina v katastrálnom území obce Lubina.
- PP Borotová, rozloha 1,48 ha. Tvoria ju odlesnené kosené lúky s vlhkomilnými spoločenstvami v hornej časti Topoleckej doliny na území katastru mesta Stará Turá.

Ako k vzácnym a chráneným lokalitám treba pristupovať i k územiu lokality Lipovec v katastrálnom území obce Lubina.

Územie krajinného celku nie je priamo atakované priemyselným odpadom. Neprechádza ním žiadna cesta I. triedy. Turisticky frekventovanšia je cesta z Lubiny na Veľkú Javorinu.

3. Krajinný celok Nová Bošáca

Krajinný celok Nová Bošáca hraničí na juhzápade s krajinným celkom Veľká Javorina a na severovýchode s krajinným celkom Drietoma. Túto hranicu tvorí horský chrbát s vrchmi Kykula (764 m n.m.), Melčický vrch (765 m n.m.), Dužník (807 m n.m.), Dubnický vrch (719 m n.m.) a Lukavský vrch (596 m n.m.). Na severozápade a severe je ohraničený štátou hranicou s Českou republikou a na juhovýchode s hranicou chránenej krajinej oblasti. Rozprestiera sa na častiach katastrálnych území obcí Bzince pod Javorinou, Moravské Lieskové, Zemianske Podhradie, Nová Bošáca a Bošáca okres Nové Mesto n/Váhom a obce Ivanovce okres Trenčín.

Krajinný reliéf tvoria podvrchoviny a pahorkatiny v okolí Melčických a Haluzických kopaníc, vrchoviny v Bestinách a v Bošáckych bradlách a hornatiny v Lopeníku a na východnom výbežku Javorinskej hornatiny. Najvyšším vrcholom tohto krajinného celku je Veľký Lopeník 911 m n.m., na území ktorého sa vyskytujú najhojnajšie jedliny v celej chránenej krajinej oblasti.

Krajinným celkom pretekajú dva toky III. radu, a to Bošáčka s prítokom Predpolomský potok a Klanečnica. Tieto toky spolu s riekou Drietomica spätnou eróziou posunuli vážsku rozvodnicu z hrebeňovej časti Bielych Karpát severozápadným smerom na územie Moravy. Východnú časť územia krajinného celku odvodňuje Ivanovský potok.

Krajinný celok sa rozprestiera na území s relatívne malou nadmorskou výškou so širokými údoliami riek Klanečnice a Bošáčky s dopravnými koridormi. Územie je v značnej časti odlesnené a využívané poľnohospodárskou výrobou, v ktorej sú zastúpené výrobné oblasti, podhorská, repárska a zemiakárska. Poľnohospodárska výroba je zväčša živočíšneho charakteru, ktorú treba zabezpečovať, aby neznečisťovala vodné toky.

Tento krajinný celok je vhodný na rozvoj lesného hospodárstva, cestovného ruchu a poľnohospodárstva. Lesy sa nachádzajú vo východnej a severozápadnej časti územia. Ide zväčša o bučiny a dubiny, prípadne hrabiny. Na severovýchode sa vyskytujú i staršie jedince douglasky, čo dokazuje dávnejšiu činnosť človeka na tomto území.

Vzácné krajinné plochy predstavujú najmä Lieskovská dolina a dúbravy severne od Zemianskeho Podhradia. Okrem toho sa tu nachádza:

- PP Grúň, rozloha 16,02 ha. Ide o staré sady a jednorázovo kosné lúky na juhovýchodnom výbežku Veľkého Lopeníka, v katastrálnom území obce Nová Bošáca.

Územie tohto krajinného celku nie je priamo vystavené negatívnym vplyvom priemyselnej výroby. Prechádza ním však cezhraničná cesta I. triedy vedúcej z obce Moravské Lieskové na Moravu do obce Stráni a ďalej.

CHKO Biele Karpaty, katastrálne územie obce Vrbovce: kopaničiarska usadlosť Medzný mlyn.
Stavebný materiál: nepálené tehly, kameň. Polvalbové strechy. Hospodárske objekty (dolný obrázok) čiastočne využívané.

4. Krajinný celok Drietoma

Krajinný celok Drietoma hraničí na severovýchode a východe s krajinným celkom Horná Súča. Ich hranica začína na štátnej hranici s Českou republikou pri osade Stehlíkovci a pokračuje na vyvýšeninu Vlčí vrch (632 m n.m.), cez sedlo na Chabovú (751 m n.m.), okrajom lesa do osady Mičákovci a popri štátnej ceste do osady Štetinovci, chrbátkom na Mestský vrch (583 m n.m.), na kótou 432 m n.m. a východne od Šereného vrchu (446 m n.m.) sa spája s hranicou chránenej krajinej oblasti. Na západe hraničí s krajinným celkom Nová Bošáca. Severozápadnú hranicu tvorí štátна hranica s Českou republikou. Južná hranica je hranicou chránenej krajinej oblasti.

Krajinný celok Drietoma sa rozprestiera na častiach katastrálnych území obcí Melčice - Lieskové (Melčice, Zemianske Lieskové), Adamovské Kochanovce (Adamovce, Kochanovce, Malé Bierovce), Chocholná-Velčice (Velčice, Malá Chocholná, Veľká Chocholná), Drietoma, Trenčín (katastrálne územie miestnych častí Záblatie, Zlatovce časť Hanzlíková) a okrajovo i Horná Súča a Dolná Súča, okres Trenčín.

V najjužnejšej časti krajinného celku je terénny reliéf podvrchovín a pahorkatín. Vrchovinový reliéf zahŕňa najmä Bošácke bradlá. Oba terénne reliéfy sú charakteristické dubohrabinovými a bučinovými lesmi.

Hornatinový reliéf je v najsevernejšej časti krajinného celku prezentovaný Súčanskou vrchovinou a Lopeníckou hornatinou. Charakterizujú ho smrečinové a jedľové lesné pôdy.

Územie je odvodňované do povodia Váhu tokom III. radu Drietomica, potokom Chocholnica a Melčickým potokom.

V tomto krajinnom celku sú historicky vytvorené podmienky na vykonávanie poľnohospodárskych činností v rastlinnej a živočíšnej výrobe. Najkvalitnejšie poľnohospodárske pôdy patriace do repárskej výrobnej oblasti sa nachádzajú najmä na katastrálnom území obce Chocholná-Velčice. Do zemiakárskej výrobnej oblasti patrí poľnohospodárska pôda popri potoku Drietomica. V oblasti potoka Chocholnica, vo vyššie položených územiach, sú značne zastúpené lúky a pasienky. Tieto poľnohospodárske pôdy vznikli najmä v období kopaničiarskeho osídľovania územia a v čase budovania cestnej siete.

Obrábanie pôdy bolo vykonávané v smere vrstevníc s dodržiavaním extenzívnych agronomických postupov, čo je potrebné dodržiavať i dnes, vrátane ochrany povrchových vôd pred znečistením odpadmi z poľnohospodárskej výroby.

Chránené územia a územia vyžadujúce si zvýšenú ochrannú starostlivosť sú:

- PR Jachtár, rozloha 31,64 ha. Ide o orchideové lúky v Drietomských žľaboch pod Sokolím kameňom.

• PP Kurinov vrch, rozloha 1,30 ha. Územie je na masíve Tlstá hora v katastri obce Adamovské Kochanovce. Ide o jednokosné lúky na penovcovej terase s výskytom hadivky.

• PP Drietomica, patrí sem údolie rieky Drietomice s úzkym pásom lužných lesov, lesné porasty dúbrav a bučín na Mestskom vrchu a prilbicová bučina pod vrchom Žľab.

Tento krajinný celok má priaznivé podmienky na rozvoj lesného hospodárstva, cestovného ruchu a poľnohospodárstva. Prechádza nimi štátnej cesta I. triedy cezhraničného významu v smere Drietoma - Starý Hrozenkov. Priemyselnými exhalátmami nie je priamo ohrozovaný.

5. Krajinný celok Horná Súča

Krajinný celok Horná Súča je územne chránený na západe štátnej hranicou s Českou republikou, na východe hraničí s krajinným celkom Drietoma a na severe s krajinným celkom Červený Kameň. Hranicu medzi týmito krajinnými celkami vymedzuje vrch Kosák (766 m n.m.) nachádzajúci sa na štátnej hranici s Českou republikou, pokračuje v smere na vrch Okršisko (769 m n.m.) okrajom lesa na Hrabie (576 m n.m.) cez kótu (776 m n.m.) na Kráľov vrch a Trtálku (650 m n.m.) a ďalej na kótou (423 m n.m.), od ktorej sa južne spája s hranicou CHKO Biele Karpaty. Tento krajinný celok sa rozprestiera na katastrálnych územiach mesta Trenčín (chotárov miestnych častí Zlatovce, Hanzlíková, Istebník, Orechové) a obcí Horná Súča, Dolná Súča, Hraboveka, Nemšová (chotár miestnej časti Trenčianska Závada a Ľuborča), Horné Srnie (okres Trenčín) a na častiach katastrálneho územia obcí Borčice, Krivoklát a Vršatecké Podhradie (okres Ilava).

Na území tohto krajinného celku sa vyskytuje viac typov územných reliéfov. Súčanská dolina je charakteristická reliéfom eróznych brázd s dubohrabinou. Reliéf pedimentových podvrchovín a pahorkatín z dubohrabinou sa vyskytuje v južných a juhovýchodných výbežkoch územného krajinného celku ako súčasť Bielokarpatského podhoria. Súčasťou Súčanskej vrchoviny na sever od Súčanskej doliny je planačno-rázsochovitý reliéf. Vrchovinový reliéf sa vyskytuje v južnej časti Súčanskej vrchoviny, v západnom výbežku Kobilináča so smrečinou a vo Bošáckych bradlách s bučinou. Hornatinový reliéf so smrečinou sa nachádza na vrcholovej časti Súčanskej vrchoviny, do ktorej patria vrchy Čerešenková 758 m n.m., Javorník 783 m n.m., Hladný vrch 742 m n.m., Hrachové 681 m n.m. až po Vlársky priesmyk.

Územie je odvodňované riekou Vlára v severovýchodnej časti a Súčankou v centrálnej časti krajinného celku. Ostatná časť územia je odvodňovaná Bukovinským a Orechovským potokom na juhu a Klúčovským potokom a tokom Ľuborča na východe. Všetky tieto toky sú pravostrannými prítokmi Váhu.

Krajinný celok sa v prevažnej miere rozprestiera na lesnej pôde so súvislými a čiastočne rozptýlenými lesnými spoločenstvami. Je vhodný na rozvoj lesného hospodárstva, cestovného ruchu i poľnohospodárskej výroby.

Poľnohospodársky obhospodarované územie zaberá väčšie plochy v údolí rieky Súčanky a v širšom okolí obce Horná Súča ako aj v severnej časti údolia rieky Vlára. Poľnohospodárska pôda patrí zväčša do zemiakárskej, horskej a podhorskej výrobnej oblasti.

Poľnohospodárska výroba je orientovaná na živočíšnu výrobu, najmä na chov hovädzieho dobytka a oviec, ktorá tu má vhodné podmienky. Vo vyšších terénnych polohách je rozvinuté oplotkové hospodárstvo.

Strediská živočíšnej výroby boli vybudované v Hornej Súči a v Trenčianskej Závade.

Chránené územia a plochy vyžadujúce si zvýšenú ochranu a starostlivosť sú:

- PR Krasín, rozloha 130 ha. Tvorí ho bradlo z vápencov a bridlice nad obcou Dolná Súča, ktoré bolo v minulosti odlesnené na pastvu. Dnes je ohrozené náletovými burinami. Hodnotu územia zvyšuje časť vápencovo-bradlového pásma so zvyškami stredovekého hradu. Uvažuje sa o vyhlásení tejto časti za NPR.
- PR Horná Závrska, rozloha 1,50 ha. Tvoria ho mokrade nad osadou v masíve Vlčí vrch.
- PR Debšín, rozloha 9,61 ha. Nachádza sa na konci údolia Debšinského potoka oproti osade Mikušinec.
- PP Včeliny, rozloha 1,29 ha. Ide o jednokosnú lúku s výskytom vstavačov v masíve Chabová, na katastrálnom území obce Horná Súča.

Krajinným celkom prechádza cezhraničná štátна cesta I. triedy a železničná trať vedúca do Českej republiky Vlárskym priesmykom.

Priemysel na území tohto krajinného celku nie je vybudovaný. Cementáreň v Hornom Srní však svojimi exhalátmami negatívne pôsobí na jeho prírodu.

6. Krajinný celok Červený Kameň

Krajinný celok Červený Kameň sa nachádza v severovýchodnej časti chránenej krajinnej oblasti. Jeho územie vymedzuje na západe štátna hranica s Českou republikou, na severe a východe hranica chránenej krajinnej oblasti a na juhu hraničí s krajinným celkom Horná Súča.

Územie krajinného celku sa rozkladá na katastrálnych územiach obcí Bolešov, Kameničany, Slavnica, Sedmerovec, Pruské (chotár miestnych častí Bohunice, Pruské), Krivoklát, Tuchyňa, Mikušovce, Vršatecké Podhradie, Červený Kameň (okres Ilava) a obce Lednica (okres Púchov). Hraničí s katastrálnym územím obcí Kvašov a Zubák.

V krajinnom celku sa vyskytujú rôzne typy erózneho a undačného reliéfu. V Zubackej a Pod-

vršateckej brázde sa vyskytuje reliéf eróznych brázd s bučinou. Reliéf pedimentových podvŕchovín s dubohrabinou sa nachádza na výbežkoch Bielokarpatského podhoria a vrchovinový reliéf s bučinou v severovýchodnej časti Vysokej vršatcov v smere Tovarského potoka a na Vršatskom predhorí. Kýčerská hornatina, Kobylnač, juhozápadná časť Vysokej vršatcov smerom od Tovarského potoka je charakteristická hornatinovým reliéfom so smrečinou.

Územie krajinného celku je odvodňované tokom Lednica, Kvašov, Košariským potokom, ďalej Podhradským, Krivoklátskym a Bolešovským potokom a ďalšími menšími pripojenými tokmi. Všetky tieto toky sú pravostrannou súčasťou perovitej riečnej sústavy stredného Váhu.

Vertikálna členitosť terénu tohto územia je značná. Podmienky na jeho ekonomickej využívania sú vhodné na rozvoj lesného hospodárstva, cestovného ruchu a poľnohospodárstva.

Vo vyšších nadmorských výškach, najmä v jeho západnej časti pozdĺž hranicného hrebeňa prevládajú lesné spoločenstvá. Na východnej časti územia s nižšou nadmorskou výškou prevažuje nelesná formácia poľnohospodárskej využívania lúk pasienkov a oráčin.

Na území tohto krajinného celku si vyžadujú zvýšenú ochranu a starostlivosť:

- NPR Vršatecké bradlá. Ide o komplex najhodnotnejších bradiel bez hradného bradla a Chmelovej.
- NPR Vršatecké hradné bralo, rozloha 12,05 ha. Nachádza sa nad Vršateckým Podhradím. Od NPR Vršatecké bradlá je oddelená cestou. Pod vrcholom bradla sa nachádza zrúcanina hradu. Na území chráneného náleziska sú lesné spoločenstvá smreku, borovice a jaseňa.
- PR Nebrová. Zaberá okolie Tovarského potoka v Červenokamenskej doline.
- PR Lednické bradlo, rozloha 14,28 ha. Tvorí ju územie ukončenia bradiel so sutinami nad obcou Lednica.
- PR Červenokamenské bradlo, rozloha 47,52 ha. Ide o pokračujúce územie Vršateckých bradiel západne od obce Červený Kameň. Na území sa vyskytuje viac lesných typov zelene, z ktorých prevažujú bučiny, drieňová bučina, javorina a borina.
- PP Brezovská dolina, rozloha 2,48 ha. Tvorí ho lúky nad obcou Červený Kameň.
- PP Biely vrch, rozloha 4,41 ha. Ide o vresovisko na kóte Biely vrch, bývalé role na terasách a teraz nevyužívané pasienky v katastrálnom území obce Vršatecké Podhradie.
- PP Strošovský močiar, rozloha 0,77 ha. Nachádza sa na konci dolinky Strošov nad obcou Červený Kameň, pod vrcholom Kobilinca. Ide o vrcholový zosuv s mokradnými spoločenstvami a fragmentmi lužných lesov.
- PP Krivoklátska tiesňava, rozloha 9,70 ha. Tvorí ju bradlo z vápencov, porastené bučinami

a spoločenstvami duba, borovice a smreka nad obcou Krivoklát.

- PP Mikušovské skalice, rozloha 1,40 ha. Predstavuje šošovku mangánovej rudy morskej sedimentácie na vápencoch juhozápadne od obce Mikušovce. Ide o územie suchomilnej vegetácie z časti zalesnené, najmä borovicou a drieňom.

Krajinný celok nie je priemyslom ani dopravou nežiaduco atakovaný. Viedie ním vedľajšia cesta s hraničným priechodom do ČR. Doterajšia hospodárska činnosť vykonávaná v krajinnom celku závažnejšie nenarušuje jeho prírodné prostredie.

III. Podmienky vzniku osídlenia a architektúry

Územie Bielych Karpát patrilo v minulosti k oblastiam Slovenska s malým hospodárskym významom.

Sídelnú štruktúru v jeho chránenej krajinnej oblasti tvoria kopaničiarske usadlosti a osady, prípadne obce, ktorých obyvatelia sa zaoberali predovšetkým poľnohospodárskou výrobou. Mestský sídelný útvar na tomto území nevznikol. Osídľovanie vyvýšených polôh z 9. a 10. storočia bolo zistené v Zemianskom Podhradí, na lokalitách Pod Hrádky, Martákova skala, v Hornom Srní na lokalite Ostrá hora a inde. Osídlenia z obdobia 11. a 12. storočia boli tiež objavené vo Vrbovciach, Novej Bošáci a Lubine.

Prvé obce na území chránenej krajinnej oblasti boli založené zväčša v 13.-14. storočí v blízkosti stredovekých hradov ako Súča, Vŕšatec a pod. Príkladmi takého vzniku sídiel sú obce Vŕšatecké Podhradie, Červený Kameň, Dolná Súča a ďalšie. Ostatné obce chránenej krajinnej oblasti ako Chvojnica, Nová Bošáca, Horná Súča a iné sú výsledkom najmä kopaničiarskeho osídľovania krajiny v 15.-20. storočí.

Z historického hľadiska sa javí problém osídlenia CHKO Biele Karpaty ako problém hospodársko-sociálny a vlastnícko-právny. Zemepisné a geografické prostredie vystupuje do popredia len z hľadiska určenia charakteru tohto osídlenia a života samotných jeho obyvateľov.

Pôvodne všetka pôda patrila panovníkovi štátneho útvaru, spravidla kráľovi. Tento ju postupne rozdelil medzi svojich verných a zaslúžilých úradníkov alebo vojakov, ktorí sa ako majitelia takto získaného pozemku volali predialistami. Z týchto sa na Slovensku vytvorila nižšia šľachta - zemianstvo. Postupne sa vlastníkom všetkej pôdy stala feudálna vrchnosť. Neskôr sa k nim priradila i cirkev, mestá a iné vládnuce zoskupenia. Časť pôdy si ponechali feudáli priamo vo vlastnej držbe a časť dali do užívania vo forme usadlostí poddaným, ktorí sa nazývali sedliakmi. Títo sa organizovali v sesiach nazývaných aj urbárske usadlosti, ktoré predstavovali hospodársko-výrobnú jednotku. Táto sa skladala z intravilánu, t.j. z obytného domu, hospodárskeho

príslušenstva a určitej výmery pôdy, záhrady a pod. Urbárske usadlosti obce (dediny) tvorili jadro osídlenia. Ustálený počet usadlostí sa v dedine nemenil. Dedina ako celok mala kontribučnú, štátom evidovanú rozlohu poľnohospodárskej pôdy, z ktorej sa odovzdávali dávky štátu a zemepánovi za jej využívanie. Určené dávky i s výmerou pôdy a veľkosťou usadlostí boli spisané v urbároch.

Okrem sesianistov, ktorí mali zaistené živobytie z pridelených pozemkov, postupne sa usadzovali v dedinách i želiari - domkári, ktorí vlastnili dom bez pozemkov, alebo podželiari - bezdomovci, ktorí bývali v podnájme. Podľa súpisu pôdy uvádzaného v urbároch želiari a podželiari nevlastnili kontribučnú pôdu. Želiar s domom (hofier) mohol vlastniť ľažné zviera, čo mu umožňovalo obhospodarovať pôdu i vo väčších vzdialnostiach. Želiari a podželiari pracovali nielen na panskom, ale museli si odpracovať nájomné z bytu a prenajatých pozemkov u sedliakov ako nádenníci pri nárazových práciach.

Sedliak si mohol zväčšiť výmeru pôdy z pozemkov opustenej sesie, zo spustnutej zeme a neskôr i kultivovaním dovtedy poľnohospodársky nevyužívanej pôdy. Táto pôda sa získavala predovšetkým odlesňovaním, najmä vykľčovaním lesa, ale tiež i odvodňovaním mokrých pôd a pod. Takto niektorí poddaní so súhlasm zemepána prenikli i na dnešné územie CHKO Biele Karpaty, kde zakladali kopanice a postupne ho kolonizovali.

Poddanský zákon z roku 1514 podrobne stanovuje dávky a iné povinnosti poddaného rolníctva, ale ešte sa nezmieňuje o kopaničiach ako o osobitnej kategórii pôdy. Jeho ustanovenia hovoria výlučne o urbárskej poddanskej pôde. V priebehu 16. storočia sa rozloha urbárskej pôdy ustálila. V súpisoch pôdy z 18. storočia a neskôr sa pri urbárskej pôde užívanej rolníkmi vyskytuje i kopaničiarska pôda. Kopaničiarska pôda sa v počiatok období jej vzniku stávala základným zdrojom obživy pre želiara (prípadne podželiara) a doplnkovým zdrojom pre sedliaka.

Nárast obyvateľstva v 17.-19. storočí viedol k získaniu poľnohospodárskej pôdy vo vzdialenejších a stále vyšších polohách Bielych Karpát, ktoré dnes tvoria zväčša územie chránenej krajinnej oblasti. Príčinou vzniku kopanic bol teda hlad po poľnohospodárskej pôde, ktorý vynhal jednotlivcov z materského sídla do odľahlejších končín chotára.

Narastajúci počet rolníkov mohol získať ďalšiu pôdu len spôsobom, ktorý neboli proti záujmom zemepána a umožňoval rozšírenie jeho pôžitkov z renty poľnohospodárskej pôdy. Bola to predovšetkým pôda získaná kopaničiarskym spôsobom, ktorá sa však zriedkva stávala súčasťou sesie - urbárskej usadlosti. Kopanice predstavovali teda zvláštnu kategóriu pôdy, na ktorú sa nevzťahovali urbárske dávky a ostávali

výlučne vo vlastníctve zemepána ako súčasť jeho alodiálnej pôdy.

Urbárska pôda bola podľa zákona v dedičnom užívaní roľníka, bola mu neodnímateľná. S kopanicami mohol zemepán voľne disponovať a za ich užívanie stanovoval ľubovoľné dávky. Až reformy Márie Terézie, najmä prijatý tereziánsky urbár, stanovovali presné podmienky, za ktorých sa mohlo uskutočňovať nové klčovanie lesa s výslovým súhlasmom zemepána, prípadne ako zemepán mohol kopanice odňať ich držiteľom. Napriek tomu sa kopanice naďalej rozširovali, a to aj po zrušení poddanstva v roku 1845 a prijatí ďalších opatrení na ochranu lesa, ako i vydania urbárskeho patentu z roku 1853. Tieto zákony považovali kopanice, až na malé výnimky, za vlastníctvo zemepánov a vzťah kopaničiara a zemepána za súkromno-vlastnícky.

Po zrušení nevoľníctva za urbársku pôdu dostal zemepán odškodené od štátu. Kopaničiarsku pôdu si užívateľ musel vykúpiť sám, alebo ju vrátiť zemepánovi. Nová kopaničiarska pôda sa aj naďalej získavala z urbárskych a obecných lesov, prípadne z lesov na súkromnej zemi. Klčovanie lesa z tereziánského obdobia sa preneslo až do 20. storočia. Intenzívne klčovanie lesného porastu bolo zaznamenané po I. svetovej vojne. Príkladom tohto je získavanie kopaničiarskej pôdy v údoliach Súčanky a Bošáckeho potoka.

Kopaničiarske osídľovanie prinieslo so sebou odlesnenie časti územia Bielych Karpát a vznik typickej kopaničiarskej krajiny. Dochádza k rozpadu plošného lesného krytu na menšie celky a k vzniku otvorených plôch bielokarpatských lúk a poľnohospodárskych pôd. V tomto období sa mení tiež charakter lesného rázu krajiny. Zmiešané listnaté lesy sú nahradzované smrekovou monokultúrou.

Kopaničiarske osídľovanie územia CHKO Biele Karpaty tvorí dlhodobý historický proces. Najskôr išlo o vnútornú kolonizáciu vzdialenejších území chotára obce jej obyvateľstvom. Neškoršie k ním pribudlo i cudzie osadenstvo rôznorodej sociálnej a kultúrnej proveniencie, čo významne poznačilo i tvaroslovie a charakter architektúry stavieb a sídiel. Z tohto hľadiska sa uplatnil značný vplyv najmä kolonizačných vín, počas tatárskych a tureckých nájazdov a osobitne valašskej kolonizácie, keď bolo územie Bielych Karpát osídľované obyvateľmi z rôznych oblastí Slovenska, Poľska, Ukrajiny, Zadunajska, najmä Rumunska, Chorvátska a iných území Uhorska. Takáto kolonizačná vlna zasiahla v 16. storočí územie chránenej krajinnej oblasti v časti Myjavskej pahorkatiny, kde došlo k intenzívnemu rozvoju sídiel ako Myjava, Turá Lúka či Chvojnica. Husté kopaničiarske osídľovanie nastalo popri rieke Chvojnica a Teplica prenikaním osadníkov do hlbok príahlých lesov, horských dolín a úbočí. Toto osídľovanie sa dialo najmä z materskej obce, keď sa vyčerpali možnosti získať ďalšiu pôdu v jej bezprostrednom okolí.

Začiatky vzniku kopanic v trenčianskej oblasti Bielych Karpát spadajú do obdobia 15. a 16. storočia formou vnútornej kolonizácie, keď poddaný želial alebo podželial mohol získať, prípadne si prenajímať pôdu aj u susedného zemepána, alebo v susednej obci, čo sa vždy registrovalo. Mnoho kopanic však uniklo registrácií. Išlo najmä o kopanice hlboko v horách obývané zväčša rôznymi asociačnými skupinami ľudí, ktoré sa skrývali pred vládnou mocou.

Situovanie väčšiny kopanic bolo určované údoliami riek a cestnými trasami smerom k hranici s Moravou. Popri týchto komunikačných trasách sa rozkladajú kopaničiarske usadlosti a osady do strán i v smere k hlavnému hrebeňu Bielych Karpát. Chotár materskej obce takto nadobúdal spravidla tvar pretiahnutu smerujúci podľa orografických čiar k hrebeňu horstva, tvořaceho hranicu medzi Slovenskom a Moravou, ktorá bola vytýčená okolo roku 1314 po porážke Matúša Čáka Trenčianskeho.

Tento urbanizačný jav je charakteristický pre kopaničiarske osídlenie na území obcí Hornej a Dolnej Súče, Drietoma a Bošáca, ktorých rozloha a poloha chotára i kopanic sú podobné. Táto charakteristika osídlenia je zjavná aj v katastri obcí Moravské Lieskové, Bzince pod Javorinou, Lubina a Stará Turá, ktorých kopanice sa rozkladajú do výšky 600 m n.m. Výškový rozdiel medzi situovaním materskej obce a najvyššie položenými kopanicami je priemerne 300-500 m. Najskôr boli osídľované nižšie polohy úpätia výbežkov územia chránenej krajinnej oblasti. Osídľovanie tejto najvyššej polohy začalo až po organizačnom ustálení zemepánskej a štátnej moci, k čomu prispel najmä Poddanský zákon z roku 1514.

Dopravné problémy a úrodnosť pôdy zastavili kolonizačné prenikanie a zakladanie kopaničiarskych usadlostí na 600 m izohypse. Túto hranicu prekročilo založenie len niekoľko kopanic v súhovitom území Chocholanskej doliny, ako sú usadlosť a osady Kykula, Machnáč či Handrláci, ktoré patria medzi najmladšie kopanice v oblasti.

Vznik a spôsob získavania kopaničiarskej pôdy dnes pripomínajú názvy častí chotárov obcí, ako napr. kopanice, kopánky, klčoviská, rúbanice, nivy a pod.

K osídľovaniu kopaničiarskej pôdy prispievalo najmä to, že denná dochádzka z materskej obce (sesie) na kopaničiarsku pôdu bola kvôli prekonávaniu veľkých vzdialenosťí po ťažko schodných cestách veľmi namáhavá. Mnohí držitelia a užívateľia týchto pozemkov - sedliaci a bezzemkovia - sa preto rozhodli na nich usadiť. Prestáhovali sa aj so svojimi rodinami za novovzniknutou kopaničiarskou pôdou, pri ktorej výbudovali obytné domy a hospodárske budovy na celoročné bývanie. Týmto sa v okolí materskej obce vytvárali rozptýlené kopaničiarske osídlenia, ktoré sa nám zachovali dodnes.

Kopaničiarska pôda v Bielych Karpatoch bola pre všeobecne ťažšie prírodné podmienky a zaostalé spôsoby obrábania málo produktívna. Život na kopaniciach bol zväčša veľmi ťažký a biedny. Preto značná časť ich obyvateľstva začala neskôr v priebehu roka odchádzať na sezónne polnohospodárske práce do iných častí krajiny, prípadne sa zaobrali domácimi remeselníckymi prácami a pôsobili ako podomoví obchodníci, furmani (závažanci) a z oblasti trenčianskych kopanic i ako drotári.

IV. Charakteristika osídlenia, sídelných útvarov a architektúry

Kopaničiarske osídlenie predstavuje špecifickú sídliskovú štruktúru v sieti osídlenia približne na jednej desatine územia Slovenska.

Charakteristickým rysom tohto osídlenia v CHKO Biele Karpaty je, že jednotlivé usadlosti sú navzájom voľne a nepravidelne situované, majú svoje originálne územné usporiadanie a architektonický výraz zvýrazňujúci ich jedinečnú identitu. Jednotlivé stavby sú dôsledne podriadené členitosti terénu, smeru prevládajúcich vetrov a iným krajinotvorným prírodným a klimatickým podmienkam územia. Kopaničiarske sídlá sú roztrúsené po úbočiach miernych svahov, v údoliach riek potokov, pri cestných trasách a pod. Nachádzame ich aj na horských chrbtoch vo výške okolo 700 m n.m. Smerom k vyšším terénnym polohám počet kopaničiarskych usadlostí ubúda. Dôvodom tohto javu sú najmä zhoršené podmienky klimatické, krajinné, dopravné, hospodárske a pod. Súvislosť kopaničiarskeho osídlenia na území chránenej krajinej oblasti je nařušená len komplexmi lesov a terénnymi predelmi.

Prevažná časť kopaničiarskych usadlostí sa rozvíjala rozširovaním hospodárstva pôvodného osadníka - zakladateľa kopanice. Zväčšovanie rodu a jeho hospodárskej základne viedlo dospeľých členov rodiny k výstavbe ďalších obydlí v rôznych vzdialostiach od pôvodnej usadlosti.

Názov kopaničiarskeho sídelného útvaru spravidla vyjadruje meno jeho zakladateľa alebo je odvodený od krajinnej charakteristiky. Existujú aj prípady, že skupina menšieho či väčšieho počtu vcelku samostatných kopaničiarskych sídliev a hospodárstiev má súhrnné pomenovanie, ktoré v sebe odráža jednu kolonizačnú vlnu, ako je napr. pomenovanie kopanic v myjavskej oblasti s názvom Chvojnica. Podobne na území katastra obce Horná Súča majú viaceré kopanice spoľočné názvy, ako napr. Krásny dub, Dúbrava a pod.. Ide tu o rozptýlené, ale súvislé kopaničiarske osídlenie bez badateľných hraníc medzi usadlosťami. Samostatne stojace hospodárske usadlosti a samoty tvoria základnú siet rozptýleného kopaničiarskeho osídlenia.

Štruktúru osídlenia na území CHKO Biele Karpaty tvoria v zásade dva druhy sídelných útvarov:

A. Kompaktné sídelné útvary. Tvoria ich obce, prípadne väčšie osady. Patria sem obce bez kopanic (napr. Lednica či Červený Kameň), ústredia obcí kopaničiarskych sídliev, ktoré tvoria jadro osídlenia ich katastrálnych území (napr. Nová Bošáca či Horná Súča) a osady a kopanice, ktoré majú charakter miestnych častí ústredia kopaničiarskej obce.

B. Rozptýlené kopaničiarske sídelné útvary. Medzi takéto kopaničiarske sídelné útvary patria kopanice a osady, ktoré predstavujú sústredené kopaničiarske osídlenie v extraviláne katastrálneho územia obce vo forme osád. Tieto pozostávajú z viacerých kopaničiarskych hospodárstiev, ktoré tvoria obytné a hospodárske stavby, sústredené okolo vlastných dvorov a záhrad. Jednotlivé hospodárstva sú navzájom prepojené ulicou, prípadne kratším chodníkom. Dalej sem patria kopanice, usadlosti a samoty, ktoré predstavujú rozptýlené kopaničiarske hospodárstva v extraviláne územia obce. V tomto prípade sú obytné budovy jedného hospodárstva od druhého oddelené a sú prepojené prístupovými cestami, prípadne dlhšími chodníkmi.

Na území CHKO Biele Karpaty existujú teda v zásade dva typy rozptýleného kopaničiarskeho osídlenia. Typ skupinového(sústredeného) kopaničiarskeho osídlenia v rôznych modifikáciách je prevládajúcim typom osídlenia. Veľkosť sídelných útvarov tohto typu je rozličná. Sídlo s 2-9 usadlosťami predstavuje malé kopaničiarske sídlo. Sídlo s viac ako 10 usadlosťami tvorí väčší sídelný útvar. Takéto sídlo-osada často nadobúda až charakter malej dedinky s počtom niekoľko desiatok usadlostí. Tento typ kopaničiarskeho osídlenia predstavujú napr. sídla Kutálkovci a Balážovci v katastri obce Chvojnica, sídla Chodúrovci a Vápeník v katastri obce Vrbovce, sídla Predpoloma a Grúň v katastri obce Nová Bošáca, sídla Horná Závrska a Dolná Závrska v katastri obce Horná Súča.

Typ rozptýleného kopaničiarskeho osídlenia predstavujú izolované samostatne stojace hospodárske usadlosti a samoty. Typickým a výrazným znakom takýchto sídelných útvarov je, že k nim patriaci pôdny fond sa nachádza zväčša v ich najbližšom okolí a spolu tvoria jeden obytnno-hospodársky celok - rodinné hospodárstvo.

Kompaktné i rozptýlené kopaničiarske sídelné útvary na tomto území Bielych Karpát sú vo vzájomnej územno-urbanistickej i architektonickej väzbe. Ústredie obce tvorí spádové centrum pre všetky ostatné sídla jeho katastrálneho územia a plní voči ním rôzne funkcie. V ústredí obce sú orgány samosprávy a štátnej správy. Je tu obchodná a občianska vybavenosť, ako sú školy, zdravotnícke zariadenia, matrika, cintorín, pošta, obchody, rôzne služby a pod., ktoré slúžia aj obyvateľom kopanic. Úroveň a kvalita zabezpečovania týchto funkcií pre kopaničiarov je ovplyvňovaná ich dostupnosťou. Z tohto

hľadiska sú problematické kopanice na vzdialenejších, odľahlých a ľažšie prístupných mestach chotára, preto boli, kde to bolo možné, dislokované určité funkcie z ústredia obce do náhradného kopaničiarskeho sídelného útvaru. Spravidla do väčšej kopaničiarskej osady, ktorá má prirodzené spádové umiestnenie pre okolité kopanice a dobré cestné spojenie s ústredím obce. Dislokovali sa najmä funkcie občianskej vybavenosti každodennej potreby, ako napr. školské zariadenie či obchodná vybavenosť. Z týchto dôvodov už v minulosti došlo v niektorých prípadoch k rozčleneniu veľkých chotárov obci na menšie katastrálne územia, čím sa nie len skrátili obslužné vzdialenosť a posilnila sa funkcia spádovej kopanice, ale vylepšila sa aj úroveň poskytovania občianskych služieb pre obyvateľov vzdialenejších kopanic. Tako došlo k rozdeleniu katastrálneho územia obce, dnes mesta Myjava, na samostatné katastrálne územia kopaničiarskych sídiel Breštevec, Stará Myjava, Poriadie, Polianka a Rudník.. Podobne došlo k rozdeleniu katastrálneho územia kopaničiarskej obce Bzince pod Javorinou a ďalších. Vyskytujú sa aj prípady, keď terénna spádovitosť častí kopanic je výhodnejšia nie k ústrediu materskej obce, ale k vedľajšej obci, čo z hľadiska poskytovania občianskych služieb a zabezpečovania štátnej správy a samosprávy je niekedy problematické a v budúcnosti bude potrebné tieto otázky doriešiť.

Všeobecne možno konštatovať, že kopaničiarske osídlenie CHKO Biele Karpaty je výrazne štrukturované. Ústredie obce aj kopaničiarske sídla sú rôznych veľkostí, majú rôznu vybavenosť a obtiažnosť komunikačného prepojenia s okolitou sídelnou sieťou.

Početnosť a intenzita výskytu kopaničiarskych sídiel v CHKO Biele Karpaty sa pohybuje okolo 5 kopanic na 1 km² s celkovou prevahou menších kopaničiarskych usadlostí s počtom od 2 do 9 hospodárskych dvorov. Priemerná vzdialenosť jednotlivých kopaničiarskych sídelných útvarov medzi sebou je 500-1000 m. Ich vzdialenosť od ústredia obcí je rôzna. Vyše 25% kopanic sa nachádza vo vzdialnosti do 2 km a okolo 60% vo vzdialosti od 2-5 km od ústredia obce. Tieto vzdialenosť možno považovať za zväčša za zvládnuteľné po časovej i dopravnej stránke. Okolo 15% kopaničiarskeho osídlenia sa nachádza od ústredia obce vo vzdialnosti 5 a viac km - ich dostupnosť možno považovať za ľažkú až veľmi ľažkú. Obtiažnosť prístupnosti kopanic z ústredia obce zvýrazňuje okrem vzdialenosť aj kvalita cestnej siete, reliéf terénu a nadmorská výška s klimatickými pomermi osídlenia.

Pokiaľ ide o hustotu obyvateľstva, v roku 1961 pripadalo na kopaničiach Bielych Karpát prieberne 35-37 obyvateľov na 1 km². Na území chránenej krajinej oblasti sa hustota obyvateľov pohybovala okolo 5-20 obyvateľov na km², pričom najväčšia hustota obyvateľov je na

územiah katastra obcí Chvojnica, Vrbovce, Moravské Lieskové, Nová Bošáca, Horná Súča a v oblastiach so súvislejšimi enklávami kopaničiarskeho osídlenia. Sú však aj územia chránenej krajinej oblasti, kde priemerná hustota osídlenia je nižšia ako 5 obyvateľov na 1 km², napr. v niektorých častiach katastrálneho územia Breštevec, Stará Myjava, Dolná Súča a iných.

Podiel obyvateľov rozptýlených kopaničiarskych sídiel k celkovému počtu obyvateľov domovských obcí nachádzajúcich sa na území CHKO Biele Karpaty je v prevažnej väčšine zanedbateľný. Napriek tomu má zásadný význam pre udržanie poľnohospodársko-krajinárskych hodnôt územia chránenej oblasti.

Tradičnou pracovnou aktivitou obyvateľov kopanic na území chránenej krajinej oblasti bola poľnohospodárska výroba založená na malovýrobných formánoch. Na jedného obyvateľa pripadalo približne 0,5 ha ornej pôdy a okolo 3,5 ha poľnohospodárskej pôdy, aj to zväčša horšej bojnosti. Poľnohospodárska výroba, či už išlo o živočíšnu alebo rastlinnú výrobu, prípadne ovocinárstvo a pestovanie technických rastlín (čanu, konope a pod.), mala naturálny, samozásobiteľský charakter a nezabezpečovala plne uspokojovanie životných potrieb obyvateľov. Prevažná väčšina obyvateľov kopanic, okrem práce na vlastných pozemkoch, začala vykonávať rôzne práce mimo územie svojho bydliska. Postupne sa pre mnohých obyvateľov kopanic stávala výhodnejšia práca mimo svojho bydliska, za ktorou dochádzali. Dochádzka do zamestnania bola spravidla veľmi namáhavá a časovo náročná. To viedlo k stahovaniu najmä mladej generácie za prácou a lepšími životnými podmienkami do ústredia obcí, prípadne i do vzdialenejších mestských a priemyselných aglomerácií, kde si zabezpečili aj trvalé bývanie. Znižovanie počtu obyvateľstva nastáva najmä u rozptýleného kopaničiarskeho osídlenia. V ústredí obce počet obyvateľov v ojedinelých prípadoch stagnuje alebo sa zvyšuje. Výnimku, ktorá potvrzuje stagnáciu prípadne nárast obyvateľstva pôvodného kopaničiarskeho osídlenia môžeme pozorovať na katastrálnych územiah obcí Moravské Lieskové, Nová Bošáca, Horná Súča a z časti Drietoma a Chvojnica. Ale aj v katastrálnom území týchto obcí, vyššie položené a vzdialenejšie rozptýlené sídla kopanic sa postupne vyludňujú. Ide o vymieranie, ale i odchod obyvateľov z týchto kopanic. Nemalou mierou k tomuto stavu prispela aj štátne politika minulého obdobia, keď na tieto územia bola vyhlásená stavebná uzávera a stavebná činnosť sa nepovoľovala.

Územná a architektonická funkcia kopaničiarskych sídiel v CHKO Biele Karpaty sa takto začala v druhej polovici 20. storočia výrazne meniť. Mnohé kopaničiarske usadlosti a hospodárstva postupne zanikajú, odumierajú, alebo neuváženou novou výstavbou, rôznymi prístavbami a prestavbami strácajú svoju pôvodnú funkciu obytno-hospodárskeho celku. Výsledkom tohto

javu je, že kopaničiarske usadlosti sa menia na rekreačné chalupy alebo slúžia na občasné obývanie najmä v prípade, ak ich majitelia trvalo bývajú v ústredí obce alebo v blízkom okolí, pričom hospodárske stavby sa likvidujú. Tieto tendencie negatívne ovplyvňujú kvalitu výrazu prostredia krajiny na ochránenom území.

Kopanice vznikli ako osídlenie s obytno-výrobnou funkciou. Dnes mnohé z nich plnia len obytnú, prípadne rekreačno-obytnú funkciu, zväčša však zanikajú.

Štruktúra osídlenia územia je týmto výrazne destabilizovaná. Najzávažnejším destabilizujúcim faktorom v súčasnosti je odumieranie prestarutého obyvateľstva spojené s ďalším opúšťaním a tým i chátraním kopaničiarskych usadlostí a príslušnej poľnohospodárskej pôdy. Na zamedzenie tohto stavu bude potrebné vytvoriť na tomto území také hospodársko-sociálne podmienky, ktoré by viedli k primeranemu oživeniu a revitalizácii kopanic a k obnoveniu tradičnej hospodárskej činnosti, ktorá by zabezpečovala zachovanie jej krajinárskych hodnôt. Ide o riešenie vážneho sociálno-hospodárskeho a kultúrneho problému celospoločenského významu.

Problémom kopanic v súčasnosti sú teda neobývané a opustené kopaničiarske usadlosti. Ich počet narastá so vzdialenosťou usadlostí od ústredia obce, alebo sídla s občianskou vybavenosťou, ako aj so vzdialenosťou od hlavného cestného spoja a vzrastom nadmorskej výšky.

Poľnohospodárska pôda v chránenej krajinnej oblasti pustne. Len niektoré časti výhodne položenej kopaničiarskej poľnohospodárskej pôdy užívajú poľnohospodárske družstvá, napr. v oblasti Vrboviec, Turej Lúky a inde, ktoré však svojimi veľkovýrobnými formami často negatívne zasahujú a znehodnocujú kvalitu územií s cennými biospoločenstvami flóry a fauny.

V súčasnosti pozostalé obyvateľstvo na území chránenej krajinnej oblasti obhospodaruje svoje pozemky iba obmedzene, v rámci svojich pracovných možností a schopností. Ide najmä o starších ľudí, dožívajúcich na kopaničiach, ktorí zostali verní tradičnému spôsobu života a nemali sklonky k migrácii za prácou do miest.

V niektorých oblastiach tohto územia sú už len opustené a chátrajúce usadlosti ponechané na zánik. Tento jav sa stáva kritický nielen pre zachovanie identickej kopaničiarskej architektúry, ale aj pre zachovanie krajinárskych hodnôt, ktoré predstavuje predovšetkým tradične obhospodarovaná nelesná pôda a identické kopaničiarske osídlenie.

V súčasnosti nová bytová výstavba na území chránenej krajinnej oblasti zabezpečuje bývanie predovšetkým pre pracovné sily nachádzajúce svoje uplatnenie mimo bydlisko. Títo ľudia stavajú obytné domy na svojich pozemkoch v blízkosti komunikačných a autobusových trás kvôli problematickému získavaniu stavebných pozemkov

v mieste svojho zamestnania a prácu na poli ne-považujú za hlavný zdroj obživy. Polia obrábjajú zvyčajne kvôli získavaniu poľnohospodárskej produkcie pre vlastnú potrebu. Takáto obnova bytového fondu novou výstavbou neodstraňuje problémy cestovania obyvateľov za prácou a občianskou vybavenosťou, pritom však už nejde o kopaničiarske formy osídlenia. Z tohto hľadiska je vhodnejšie koncentrovať novú výstavbu bytov pre ľudí, ktorí nebudú pracovať v mieste svojho bydliska, do blízkosti zamestnania. Kopaničiarske osídlenie treba zachovať pre bývanie ľudí, ktorí chcú žiť a pracovať v týchto podmienkach.

Skutočnosť, že na niektorých kopaničiach Slovenska nedošlo k zníženiu počtu obyvateľov, je dôkazom toho, že aj v tomto prostredí je možné vytvorením vhodných životných a pracovných podmienok udržať životoschopnosť kopaničiarskych hospodárstiev. Oživenie pôvodných pracovných aktivít na pôde ako hlavného výrobného odvetvia na území chránenej krajinnej oblasti je teda podmienené aj možnosťami revitalizácie a obnovenia jestvujúceho bytového fondu a hospodárskych budov.

Na území CHKO Biele Karpaty sa vyvinula pestrá rôznorodosť foriem architektonických riešení kopaničiarskych stavieb a hospodárstiev. Ich architektúra sa navzájom odlišuje podľa kolonizačných lokalít regionálnymi znakmi, ktoré sa prejavujú v špecifickej tvaroslovnej a stavebno-konštrukčnej štruktúre detailov ako sú žudrá, strešné vikiere, tvar strechy a podstrešia, ale i použitý stavebný materiál. V zásade môžeme hovoriť o valašskej, myjavskej, považskej a trenčianskej architektonickej forme ľudových stavieb a osídlenia karpatského typu.

Bohatosť tvarov jednotlivých architektonických foriem týchto stavieb vychádza z uplatnenia originálnych prvkov ľudovej tvorby ich tvorcov. Ide o hmotné dokumenty identity prostredia a prejav kultúrnej vyspelosti staviteľov a užívateľov kopaničiarskych hospodárstiev a usadlostí. Ich charakteristickým znakom je, že obytné časti stavieb sú dispozične riešené ako obydlia:

- dvojpriestorové - pozostávajúce z izby a kuchyne - pitvora,
- trojpriestorové - pozostávajúce z izby, kuchyne a komory (komorový typ), alebo komorochliev (komorovo-chlievový typ) - zväčša ide o mestnosť predelenú na pitvor a chliev pre kozu.

Z hľadiska podlažnosti sa vyskytujú riešenia stavieb jednopodlažné s povalou a dvojpodlažné s povalou, pričom druhé podlažie tvorí spravidla výška na ukladanie poľnohospodárskej produkcie. Výšky boli situované zväčša nad komoram, no vyskytujú sa aj nad obytnými či hospodárskimi časťami stavby. Tento typ stavieb je charakteristický najmä pre myjavskú oblasť kopaničiarskeho osídlenia.

Na uskladňovanie poľnohospodárskej produkcie, zeleniny, ovocia a okopanín slúžili hroble

vystlané slamou a hlinou alebo pivnice, ktoré sa budovali zväčša pod komorou s prístupom z kuchyne.

Strechy obytných budov sú spravidla polvalbového tvaru. Valbový a sedlový tvar strechy stolicovej, prípadne hambálkovej konštrukcie sa vyskytuje najmä na hospodárskych budovách. Pre menšie prístavby hospodárskeho významu je typické zastrešenie pultového tvaru.

Tvar strešnej konštrukcie bol zásadne podriadený klimatickým a poveternostným podmienkam tak, aby zapadol do závetria terénneho reliéfu. Pôvodná krytina v podhorských a horských oblastiach bola šindľová, inde zväčša slamená (došková), prípadne zo štiepanej bridlice. V súčasnosti je krytina prevažne škridlová, azbesto-cementová alebo plechová.

Súčasťou kopaničiarskych usadlostí sú okrem obytnej časti komory, chlievy, sklady, drevárne, stodoly, sušiarne na ovocie a v myjavskej oblasti i vinohradnícke stavby.

Svojráznym typom sú salašnícke stavby s letným ustajnením dobytka v stajniach a prístreškoch, ktoré boli budované na vzdialenejších pastevníckych územiach kopaničiarskej obce či osady. Salašnícke stavby plnia funkciu obytnú pre pastierov, ustajňovaciu pre dobytok a hospodársko-technickú na spracovanie a dočasné uskladnenie produkcie, prípadne i potravín. Tie-to stavby sú v trenčiansko-považskej oblasti charakteristickým typom karpatskej architektúry kopaničiarskeho obyvateľstva z obdobia valašskej kolonizácie.

Výrazným prvkom kopaničiarskych hospodársstiev a usadlostí je dvor. Jeho pôdorysný tvar bol vytváraný cielavedome, ako súčasť exteriéru životného a pracovného prostredia. Ohraničenie dvora vytvárali stavby na bývanie a hospodársku činnosť prevádzkovo navzájom najvhodnejšie osadené v danom terénnom prostredí.

Rozhodujúcim kritériom pri situovaní stavieb bolo protipožiarne hľadisko, aby iskry vyletujúce z komínov neohrozovali hospodárske stavania, najmä sklady krmovín a poľnohospodárskych produktov. Tieto sa preto stavali na náveternej strane dvora.

Tvar dvora kopaničiarskej usadlosti vytvára zástavba obytných a hospodárskych objektov, ktoré sú radené:

- Jednostranne: táto zástavba je typická pre potočnú alebo tzv. prícestnú, resp. ulicovú, radovú zástavbu osád a obcí. Obytné časti tvoria čelo zástavby a sú stavané v jednej línií s hospodárskymi objektmi, ktoré tvoria zadnú časť traktu.
 - Dvojstranne - ide o zástavbu na protiľahlých stranach dvora rovnobežného tvaru alebo na priľahlých stranach dvora do tvaru L. Obytné časti s príslušenstvom tvoria jednu stranu a hospodárske stavby maštale, humná a pod. druhú stranu zástavby. Tento typ zástavby je najrozšírenejší pri sústredenom kopaničiarskom osídlení.
 - Trojstranne - je to zástavba do tvaru U. Obytné časti sú situované do čela spravidla samostatne stojacej kopaničiarskej usadlosti s dvoma gazdovstvami.
 - Štvorstranne - ide o uzavretú zástavbu v tvare štvoruholníka, ktorá pozostáva zo samostatne stojacich, zväčša odlúčených kopaničiarskych hospodársstiev obývaných viacgeneračnou rodinou, prípadne s dvoma gazdovstvami. Na území Bielych Karpát sa vyskytuje ojedinele.
 - Voľne. Zástavba voľne situovaných obytných a hospodárskych objektov vytvára rozčlenený manipulačný priestor dvorového významu, ktorý často zahrňuje aj územie záhrady. Tento typ zástavby nachádza uplatnenie pri rozptýlenom kopaničiarskom osídlení lazničkeho typu.
- Pôvodný stavebný materiál používaný pri budovaní kopanic - drevo - bol v 19. storočí, najmä na myjavských kopaniciach, nahradený hlinou, predovšetkým nepálenými tehłami, ale i nabíjanou hlinou a štiepaným kameňom. Štiepaný kameň sa používal na základy, nadzákladové sokle obytných a hospodárskych budov i na obvodové steny stavieb ako sú pivnice, sklady, ustajňovacie priestory či sýpkы. V myjavskej oblasti obvodové steny niektorých vedľajších hospodárskych stavieb ako napr. kuríny alebo sklady krmiva boli vybudované z výpletového prútia vymazaného hlinou. Po roku 1945 sa začala stále viac uplatňovať ako stavebný materiál pálená tehla.
- V dispozičnom riešení obytnej časti kopaničiarskeho hospodárstva malo dominantné postavenie ohnisko, ktoré slúžilo na prípravu jedla i na vykurowanie. Pôvodne bolo budované v izbe - v obytnej kuchyni, neskôr sa budovalo v pitvore - kuchyni. Podlahy v obytných miestnostiach boli pôvodne spravidla hlinené, dnes sú palubové. Sociálno-hygienická vybavenosť bytov pozostávala len zo suchého záchodu umiestneného mimo obytnú časť usadlosti.
- Väčšina obytných, ale aj ustajňovacích a niektorých iných hospodárskych stavieb má vybudované podstrešie, z ktorého je zvonku prístupná obytná alebo príslušná hospodárska časť stavby, ako aj pivnica a povala - podkrovie. Vonkajšie vstupy do obytných častí, prípadne aj do ustajňovacieho priestoru, sú v niektorých lokalitách myjavskej oblasti upravené žudrami.
- Oplotenie dvora alebo záhradky kopaničiarskej usadlosti bolo drevené, zo štekov alebo dosák, prípadne upletené z prútia.
- Kompozičné riešenie zástavby je podriadené funkčnosti hospodárstva a terénnemu reliéfu. Farebnosť a architektonický detail prísne vychádza z tektoniky použitých miestnych stavebných materiálov a ich farebných odtieňov, ako aj farieb okolitej prírody. Výrazné bolo používanie modrej farby. Umelecké cítenie a zručnosť ludo-vých tvorcov stavby, nachádzala svoj odraz v dotváraní rôznych detailov zvýrazňujúcich okenné a dverné otvory, štíty striech a podstrešia.

Bytový fond na území chránenej krajinej oblasti má malý percentuálny podiel na celkovom bytovom fonde príslušných územnosprávnych celkov. Jeho súčasný plošný štandard je nevyhovujúci a zväčša od svojho vzniku neboli doteľaz modernizovaný. Obytná plocha jedného bytu je priemerne 26,0 m².

Okolo 60% bytov pozostáva z kuchyne, izby a komory. Dvojpriestorových bytov je približne 18,5%. Ostatných 21,5% kopaničiarskych hospodárstiev má zväčša dvojizbové (19,5%), prípadne 3 a viac izbové (2,0%) byty. Ide o novšie domy postavené po II. svetovej vojne.

Obnova a modernizácia bytového fondu sa má uskutočňovať po 25-50 rokoch v závislosti od druhu konštrukcie, dispozičného riešenia a použitia stavebných materiálov. Približne 15% bytov bolo vybudovaných pred rokom 1900, 55% v rokoch 1900-1945 a 30% po roku 1945.

Podľa druhu použitého stavebného materiálu na obvodové múry a priečky je na území chránenej krajinej oblasti okolo 2,5% bytov postavených z dreva, 75% z nepálenej tehly a nabíjanej hliny a 22,5% z pálenej tehly alebo jej podobných stavebných materiálov. Kameň sa používal na stavbu základov a soklov obytných domov.

Technickú hodnotu tohto bytového fondu okrem použitých stavebných materiálov na obvodové steny a priečky určujú i faktory ako dispozičné riešenie, materiálové zloženie podlám, konštrukcia a materiál krovu, strešná krytina a vybavenosť bytu.

Bytový fond postavený po roku 1945 na území chránenej krajinej oblasti sa nachádza zväčša vo väčších kopaničiarskych sídlach a v ústredí obcí v blízkosti hlavných komunikačných ciest s lepším prepojením na priemyselné mestské centrá.

Celková úroveň a dostupnosť občianskej vybavenosti, najmä pre obyvateľov z odľahlejších kopaničiarskych sídiel, je v súčasnosti nevyhovujúca. V prevažnej miere je pre nich k dispozícii len občianska vybavenosť a služby nachádzajúce sa vo vzdialených ústrediaciach obcí. Vedľajšie strediská občianskej vybavenosti a služieb každodennej potreby, ako boli mälotriedne základné školy, predajne potravín a zmiešaného tovaru, výkupne poľnohospodárskych produktov a iné služby, vybudované v minulosti decentralizované v prirodzeno spádových kopaničiarskych osadách mimo ústredia obce, po úbytkoch kopaničiarskeho obyvateľstva zväčša postupne prenerentabilnosť zanikli.

Z technickej vybavenosti je veľmi dôležitá cestná sieť, ktorá však nie všade je zjazdná pre automobilovú dopravu, najmä v zimných mesiacoch a v čase dažďov. Tento stav spôsobuje problémy pri potrebe rýchlej zdravotnej pomoci, pri školskej dochádzke a pod. Len asi 50% z najnevhnutnejších komunikácií má bezprašnú asfaltovú a 30% prašnú makadamovú úpravu povrchu.

Približne 20% je nespevnených a prašných ciest. Prašné a nespevnené cesty spájajú s ústredím obcí najmä odľahlejšie kopanice. Tieto sú zväčša schodné len pešo, konským povozom, alebo terénnymi automobilmi.

Terénny reliéf územia, ale i skutočnosť, že ide o územie chránenej krajinej oblasti, robí problematický každé riešenie, ktoré by výraznejšie vylepšilo technické parametre cestnej siete. Kvalita cestnej siete, spájajúcej kopaničiarske sídla s ústredím obce, je jednou z najdôležitejších podmienok na ich oživenie, prípadné uchovanie.

Nevyhovujúce je aj zabezpečovanie hygienickej ochrany a zásobovania obyvateľstva rozptýleného kopaničiarskeho osídlenia zdravotne nezávadnou vodou. Súčasné vodné zdroje pitnej vody sú nedostatočné. Tvoria ich zväčša verejné alebo súkromné lokálne studne. Napriek tomu obyvatelia rozptýlených kopaničiarskych usadlostí relativne menej trpia na infekčné ochorenia než v sústredených sídlach.

Skladovanie a likvidácia odpadov na týchto územiach nezodpovedá úrovni a požiadavkám súčasnej doby. Škodliviny z odpadov prenikajú do zeme alebo zamorujú povrch okolia bez obmedzovania ich negatívneho vplyvu na krajinu.

Na verejný rozvod elektrickej energie je napojených v CHKO Biele Karpaty viac ako 95% všetkých kopaničiarskych usadlostí.

Významnou a neoddeliteľnou súčasťou architektonických hodnôt osídlenia CHKO Biele Karpaty a jeho blízkeho okolia sú i stavby s náboženským charakterom. Ide najmä o božie muky budované pri cestách, kaplnky, zvonice, neskôr kostoly a fary, ale i cintoríny, náhrobníky a kríže.

Mnohé z týchto stavieb dnes patria medzi architektonické pamiatky nadmiestneho významu, napr. kostol v Dolnej Súči z prvej polovice 18. st., kostol v Hornej Súči z roku 1771, kostol v Červenom Kameni z konca 18. st., barokový kostol v Lednici z roku 1732-35 (pôvodný renesančný objekt kostola sa nezachoval), prícestný barokový kríž v Hornej Súči z roku 1727, prícestné barokové resp. rokokové sochy (božie muky) sv. Jána Nepomuka z roku 1735 a sv. Floriána z roku 1764 pri obci Lednica a ďalšie stavby.

Architektúra kopaničiarskych usadlostí a svetských stavieb je dokladom kultúrnej úrovne kopaničiarov v dobe osídľovania a v dobe ich života na území CHKO Biele Karpaty až dodnes. Ide o fenomén, ktorý môže tiež zohrať významnú úlohu pri revitalizácii a oživovaní kopaničiarskych hospodárstiev najmä na pustnúcich lokalitách tohto územia.

V. Revitalizácia hospodárstiev, architektúry a osídlenia

Zachovanie krajinárskych a architektonických hodnôt CHKO Biele Karpaty je podmienené funkčnosťou jej kopaničiarskej sídelnej štruktúry

a tradičných environmentálnych výrobných aktív v polnohospodárstve, ktorých existencia je v mnohých lokalitách ohrozená.

Možnosť oživenia a revitalizácie zanikajúcich kopaničiarskych hospodárstiev dokumentuje skutočnosť, že značná časť obyvateľstva žijúceho v tejto oblasti sa pozitívne stavia k zachovaniu kopaničiarskeho osídlenia. Záujem o bývanie a prácu na kopaniciach prejavuje okrem starších okolo 50% mladých obyvateľov kopanic. Ide o ľudí, ktorí majú k okolitej krajine a prírode hlboký citový vzťah. Taktiež dlhodobý rast počtu obyvateľov v niektorých kopaničiarskych sídlach na Slovensku je dôkazom toho, že aj na kopaniciach CHKO Biele Karpaty je možné pri zabezpečení životných podmienok na úrovni doby udržať ich funkčnosť a úspešne ich zrevitalizovať, i keď v niektorých prípadoch iba v zredukovanom počte a rozsahu. Proces obnovy a oživenia si vyžadujú najmä hospodárstva zabezpečujúce záchranu a uchovanie autentickej krajinárskej hodnoty poľnohospodársky obrábanej pôdy a stavieb ľudovej architektúry.

Príklady úspešných revitalizačných projektov v zahraničí, ktoré by bolo možné aplikovať pri obnove a oživení kopaničiarskeho osídlenia v CHKO Biele Karpaty, môžeme nájsť v Rakúsku, Švajčiarsku, Nemecku, Francúzsku a inde, aj keď tam ide o iné hospodárske a sociálne podmienky, ktoré súvisia s vybudovanou infraštruktúrou, lepšou bonitou poľnohospodárskej pôdy, ľahšou dostupnosťou zásobovacích a odbytových stredísk a spoločenských centier.

Predpoklady revitalizácie a oživenia kopaničiarskeho osídlenia v CHKO Biele Karpaty sú podobné predpokladom úspešného oživenia rozptýleného osídlenia v Rakúsku a Švajčiarsku, kde našiel široké uplatnenie rozvoj agroturistiky a vidieckej turistiky.

Proces oživenia a revitalizácie kopaničiarskych hospodárstiev na území CHKO Biele Karpaty predpokladá vytvorenie priaznivých podmienok na rozvoj základných sídelnotvorných činiteľov ako sú: vhodná sieť a štruktúra osídlenia, demografia obyvateľstva, bytový fond, pracovné príležitosti, technická vybavenosť a infraštruktúra osídlenia, občianska vybavenosť a služby obyvateľstvu a iné.

Siet' a štruktúra osídlenia

Osídlenie CHKO Biele Karpaty predstavuje celé spektrum vidieckej sídelnej štruktúry Slovenska, teda obce, osady, usadlosti a samoty v rôznych veľkostných kategóriach. Jednou z ďalších úloh riešenia problematiky revitalizácie architektúry budov a osídlenia v skúmanom území je vypracovanie koncepcie výhľadovej siete sídelnej štruktúry a kategorizácie sídelných útvarov z hľadiska ich významu pre uchovanie hodnot CHKO Biele Karpaty. V tomto zmysle tu môžeme rozdeliť sídelné útvary do 4 kategórií.

1. Kopaničiarske usadlosti a osady bez výhľadového sídliskového významu

Ide o sídelné útvary určené na dožitie, prípadne revitalizáciu ich funkcie na turistické účely, chalupy, alebo na výrobcu-liečebné zariadenie, skansen ľudovej architektúry a iné zariadenia, ktoré nemajú nároky na každodennú občiansku vybavenosť, ale zabezpečia tradičné využívanie poľnohospodárskej pôdy. Ich obyvatelia musia byť schopní prirodzene znášať i chladnejšie klimatické podmienky a fyzickú odlúčenosť od sídliskovej spoločnosti.

Pri takýchto riešeniacach treba však dbať, aby sa uchovali aj hospodárske stavby vo svojej identickej či revitalizovanej funkčnosti ako súčasť architektonického celku kopaničiarskej usadlosti.

Patria sem usadlosti, ktoré strácajú svoju pôvodnú funkciu a sú pre udržiavanie chránenej krajinej oblasti menej významné. Ich architektonická a urbanistická hodnota je zanedbateľná. Tvoria ich spravidla osamelé a menšie, na vzdialenejších a ďalšie prístupných miestach, na úbočiach a hrebeňoch kopcov roztrúsené kopaničiarske usadlosti a samoty. Tieto sa zväčša nachádzajú v nadmorskej výške nad 500 m a sú vzdialené od ústredia obce viac ako 5 km. Nemajú dobré napojenie na verejnú cestnú sieť a dopravu. Navzájom medzi sebou i ústredím obce sú spojené prašnými poľnými cestami, pre automobilovú dopravu v zime nejazdnými. Obytno-hospodársky a technický stav budov, ako aj ich kvalita z hľadiska architektonicko-urbanistickej, technickej a vybavenostnej je nevhovujúca. Pre uchovanie hodnoty chránenej krajinej oblasti majú svoj význam v tom, že pustnutie tradične poľnohospodársky obrábanej pôdy narúša pôvodné ekologické a environmentálne systémy územia. Medzi takéto osídlenia môžeme zaradiť napr. usadlosť Salaše a Uhliška v katastrálnom území obce Chvojnica, niektoré kopaničiarske hospodárstva pod Kykulou v katastrálnom území obce Chocholná-Velčice (Kykula, Machnáč, Palčie) a ďalšie nachádzajúce sa najmä v katastrálnych územiach obcí Lubina, Bzince pod Javorinou, Drietoma a Horná Súča.

2. Kopaničiarske usadlosti a osady s obmedzeným sídliskovým významom

Ide o sídelné útvary, ktorých obytná i hospodárska funkcia je viazaná na poľnohospodársku pôdu s biodiverzifikačnými hodnotami chránenej krajinej oblasti. Patria sem kopaničiarske usadlosti a osady, nachádzajúce sa podobne ako usadlosti kategórie 1. vo vyšších a od hlavných cestných spojov a ústredia obce vzdialenejších územiach, ale s väčšou sídliskovou a architektonicko-urbanistickou hodnotou. Charakterizuje ich problémovosť v zabezpečovaní zamestnanosti obyvateľov, verejnej dopravy, občianskej vybavenosti a služieb. Dochádza u nich k trvalej migrácii mladých obyvateľov za prácou do miest. Takýmito sú napr. osady Vojtkovci a Vývoz

v katastrálnom území obce Chvojnice, Kopánky, Vápeník a Marečkovci v katastrálnom území obce Vrbovce, Vlčí vrch v katastrálnom území obce Horná Súča a ďalšie. Rozsah uchovania osídlenia týchto osád by sa mal optimalizovať na počet obyvateľov, ktorí by boli schopní obhospodarovať poľnohospodársku pôdu v okolí, udržovať jej prírodné hodnoty a hodnoty ľudovej architektúry kopaničiarskych hospodárstiev v nevyhnutnom rozsahu.

3. Sídelné útvary so stabilizovaným výhľadovým sídliskovým významom

Ide o sídelné útvary, ktoré plnia okrem funkcie kopaničiarskych osád kategóriu 2. aj funkciu spádového sídla pre okolité kopaničiarske usadlosti a majú nižšiu občiansku vybavenosť. Bytový fond týchto sídiel môže doplnkovo slúžiť i na ubytovanie obyvateľov, ktorí odchádzajú za prácou do ústredia kopaničiarskej obce, prípadne do miest mimo chránenej krajinej oblasti.

Patria sem zväčša osady nachádzajúce sa v údoliach chránenej krajinej oblasti, ktoré majú hospodársko-obytnú funkciu a architektonicko-urbanistickú hodnotu. Ich dopravné prepojenie na ústredie obce a cestné spoje sú vyhovujúce. Majú priaznivé podmienky na rozvoj agroturistických aktivít a uchovanie kopaničiarskeho vzťahu bývania a obrábania pôdy v autentickej forme. Medzi takéto sídelné útvary môžeme zaradiť kopaničiarske osady Horná Závrska, Krásny Dub, Trnávka a Dúbrava v katastrálnom území obce Horná Súča, Cetuna v katastrálnom území obce Bzince pod Javorinou, Šance v katastrálnom území obce Moravské Lieskové, Šiance v katastrálnom území obce Nová Bošáca, Podkozince v katastrálnom území obce Lubina a ďalšie.

4. Sídelné útvary s rozvojovo-výhľadovým sídliskovým významom

Ide o sídelné útvary, ktoré tvoria základnú konštrukciu sídelnej siete na území CHKO Biele Karpaty. Sú to sídelné útvary trvalého hospodárskeho a sídliskového významu s výraznou architektonickou a urbanistickou hodnotou i s primeranou technickou a občianskou vybavenosťou a službami pre obyvateľstvo. Patria sem ústredia kopaničiarskych obcí a osady, ktoré sa nachádzajú pri hlavných cestných či dopravných trasách. Ich dopravné spojenie s ústredím obce vyhovuje požiadavkám hromadnej autobusovej dopravy s dosiahnutelnosťou v časovom limite 30 min. Tieto kopaničiarske osady spravidla tvoria vetvové predĺženie ústredia obce, s ktorým vytvárajú spoločný sídliskový útvor. Ich komunikačné a dopravné podmienky umožňujú obyvateľom pracovať i mimo katastrálneho územia obce, zachovávajú si však funkciu vidieckych sídiel poľnohospodárskeho charakteru a majú významnú funkciu pri zachovaní krajinárskych a architektonických hodnôt chránenej krajinej oblasti, ako aj pri kultúrnom formovaní ijej obyvateľstva.

Skoro 70% týchto kopaničiarskych obcí a osád sa nachádza v miernejších klimatických polohách vo výške od 200 do 500 m n.m. Do tejto kategórie sídelných útvarov patria obce Chvojnice, Nová Bošáca, Horná Súča, Krivoklát, Červený Kameň, Lednica, Vŕšatecké Podhradie a kopaničiarske osady ako Bučkovec, Plevovec v katastrálnom území obce Moravské Lieskové alebo Dolná Závrska v katastrálnom území obce Horná Súča.

Pri menovitom zaraďovaní sídelných útvarov do týchto kategórií treba vychádzať z komplexného zhodnotenia ich významu a možnosti úspešnej revitalizácie. Dôležité je najmä hľadisko zabezpečenia primeraných životných podmienok obyvateľom, perspektív rozvoja sociálno-spoločenských kvalít sídelného útvaru a jeho špecifický význam pre uchovanie krajinárskych a architektonických hodnôt územia. Súčasťou siete revitalizovaných a oživovaných sídiel budú i kopaničiarske osady, usadlosti a samoty kategórie 1. a 2. nachádzajúce sa na ľažšie prístupných a vzdialenejších miestach s horšími životnými podmienkami, ktoré však majú nezastupiteľné miesto pre zachovanie autentických hodnôt chránenej krajinej oblasti.

Je samozrejmé, že niektoré osamotené a ľažko prístupné kopaničiarske hospodárstva a osady sú po opustení, prípadne po vymretí ich obyvateľov a strate funkcie, pre ktorú vznikli, odkázané na zánik. V tomto prípade je potrebné zabezpečiť obrábanie opustenej pôdy zo susedného sídelného útvaru, ináč dôjde k jej opäťovnému zalesneniu (hrozí to napr. v lokalite Dužník).

Kopaničiarske osídlenie je treba chápať ako trvalú a prirodzenú súčasť sídelnej štruktúry CHKO Biele Karpaty. V tomto zmysle je potrebné, za účinnej pomoci samosprávnych orgánov a štátu, zabezpečiť jeho revitalizáciu a životaschopnosť aspoň v rozsahu, ktorým by bolo možné zabezpečiť uchovanie autentických krajinárskych a architektonických hodnôt chráneneho územia.

Demografia obyvateľstva

Za optimálne demografické riešenie osídlenia územia CHKO Biele Karpaty sa pokladá dlhodobo stabilizovaný stav obyvateľstva, ktorý by bol v súlade s ekonomickým potenciálom územia a pracovnými príležitostami obyvateľstva v mieste bydliska. V žiadnom prípade by nemal rušivo pôsobiť na environmentálnu a ekologickú rovnováhu CHKO. Počet pracovných príležitostí na tomto území je určovaný rozsahom poľnohospodárskej a lesníckej výroby. Určité zmeny sa predpokladajú v štruktúre pracovných miest. Počet obyvateľov bývajúcich v chránenej krajinej oblasti by nemal prekročiť jeho priemerný stav z obdobia rokov 1920-1945, a to aj v oblastiach, kde sa rozšírili pracovné príležitosti rozvojom priemyslu v ústrediacích kopaničiarskych obciach (napr. v Starej Turej či Moravskom Lieskovom).

Prípadné väčšie zvýšenie natality a stavu populácie obyvateľstva na tomto území sa odporúča riešiť jeho migráciou do osád a ústredia obcí na chádzajúcich sa mimo územia chránenej krajinnej oblasti alebo do oblastí väčších výrobných centier Považia a Myjav, pripadne do ďalšieho okolia.

Predpokladá sa klesajúca tendencia dochádzania do zamestnania mimo územia chránenej krajinnej oblasti aj pre oblasti Novej Bošáce či Hornej Súče, ktoré sú pre tento spôsob zamestnanosti kopaničiarskeho obyvateľstva typické.

Styky kopaničiarskeho obyvateľstva s ostatnými obyvateľmi územia treba však zintenzívniť, aby sa odstránila ich prílišná izolovanosť. Spoločenská izolovanosť vyvoláva u časti kopaničiarskeho obyvateľstva negatívne povahové rysy, ktoré sa prejavujú vo zvýšenom individualizme, náraste alkoholizmu a podobne. V tejto súvislosti treba uviesť, že tieto podmienky zároveň v priebehu histórie prispeli k vytvoreniu a udržaniu vlastnej identity a bohatosti svojráznej kultúry, zvykov, tradícií, ľudových krojov, piesní, tancov a pod., ktoré sú odrazom túžob a nárokov na kvalitu života obyvateľov kopaníc a v súčasnosti i podnetom na riešenie ich problémov.

Bytový fond

Bývanie obyvateľstva na území CHKO Biele Karpaty treba zásadne zabezpečovať obnovou a revitalizáciou jestvujúceho bytového fondu. Nová výstavba bytov by sa mala uskutočňovať len ako možná náhrada za schátralý a prirodzene odumretý bytový fond, určený na odpis. Táto výstavba musí byť však limitovaná environmentálnym hľadiskom, aby jej realizáciou nedošlo k narušovaniu pôvodného charakteru chránenej krajinnej oblasti a architektúry jej osídlenia. Predpokladá sa, že celkovo dôjde asi k 10-20% úbytku bytového fondu jeho dožitím bez náhrady. Zväčša pôjde o bytový fond usadlostí a osád z kategórie bez výhľadového sídliskového významu.

Vzhľadom na predpokladaný vývoj obyvateľstva a možnosti jeho zamestnanosti v mieste bydliska by sa mala celková obložnosť bytového fondu na krajine chránenom území zlepšovať z dôvodu prírastku bytového fondu na cenzové domácnosti a relatívne väčšieho úbytku obyvateľstva ako bytového fondu. Predpokladá sa, že jednu cenzovú domácnosť na území chránenej krajinnej oblasti budú tvoriť traja až štyria obyvatelia.

Vyšší štandard bytového fondu treba hľadať najmä v revitalizácii a modernizácii jeho dispozície a vybavenosti bez narušenia hodnotových charakteristík ľudovej architektúry sídelného útvaru. Novú výstavbu treba umiestňovať len do prelúk, po odumretých stavbách. Iba výnimočne je možné súhlašiť s novou výstavbou na krajine chránenom území mimo jestvujúcej zástavby.

Jestvujúcu zástavbu na tomto území je potrebné najskôr územno-urbanisticky a architektonicky zdokumentovať. Nadväzne treba vypracovať

územno-stavebné a architektonické regulatívy, prípadne regulačné plány jednotlivých kopaničiarskych sídelných útvarov v rámci katastrálneho územia príslušnej ústrednej obce. Táto dokumentácia by mala slúžiť na usmerňovanie a riadenie všetkej stavebnej činnosti zo strany štátnej správy a samosprávnych orgánov obce. Takéto usmerňovanie stavebnej činnosti v CHKO by malo vychádzať z princípu prvovádosti uchovania identických hodnôt krajiny a architektúry. Tento princíp tiež vyžaduje harmonické spojenie bývania a výroby s krajinným prostredím bez zvyšovania intenzity rušivej dopravy.

Novú bytovú výstavbu vyvolanú rastom obyvateľstva treba smerovať mimo územia chránenej krajinnej oblasti, najmä do ústredí kopaničiarskych obcí ako centier sídliskovej vybavenosti a väčších potenciálnych možností zamestnania. Priemerný prírastok nových bytov vo vidieckych sídlach na Slovensku sa predpokladá okolo 4,5-5 bytov na 1000 obyvateľov ročne, čo možno brať ako kritérium i pre ústredie kopaničiarskej obce mimo územia chránenej krajinnej oblasti, nie však v nôm.

V ústredí kopaničiarskych obcí a intraviláne ostatných obcí je možné výnimcočne povoliť nárast bytového fondu z titulu nárastu počtu obyvateľstva, pokiaľ týmto nebudú negatívne dotknuté územia chránenej krajinnej oblasti, nedôjde k narušeniu jej chránených biotopov a nie sú ani v rozpore s koncepciou rozvoja sústavy vidieckeho osídlenia na území Bielych Karpát. Medzi takéto obce na území chránenej krajinnej oblasti môžeme zaradiť Novú Bošácu, Hornú Súču, Krievoklát, Červený Kameň, Lednicu, Vršatecké Podhradie a ďalšie.

Oživenie a revitalizácia kopaničiarskych sídelných útvarov a ich bytového fondu sa musí stať evidentne najmä vecou samosprávnych a štátnych orgánov ústredia obcí. Tieto sa musia výraznejšie podieľať na záchrane a uchovaní unikátnych hodnôt prírodného prostredia a architektúry chránenej krajinnej oblasti a späťne na ich využívaní v prospech spoločensko-ekonomickej a kultúrneho rozvoja spravovaného územia.

Efektívna intervenčná politika štátu je v tejto oblasti nevyhnutná. Bez nej by odumieranie bytového fondu i kopaničiarskeho osídlenia a jeho hodnôt naďalej pokračovalo. V tomto zmysle bude potrebné podchýtiť i sponzorskú a podnikateľskú činnosť, ktorá by mohla, ako doplnkový zdroj, tiež prispievať k napĺňaniu spoločenských zámerov v tejto oblasti.

Pri revitalizácii a oživovaní sídelných útvarov na území chránenej krajinnej oblasti je potrebné, aby zo strany štátnych riadiacich a samosprávnych orgánov tento proces bol uskutočňovaný v zmysle týchto zásad:

1. Povoľovať revitalizáciu a novú výstavbu bytov iba v nadväznosti na potrebu naplnenia

- pracovných miest v mieste bydliska, najmä na vykonávanie tradičnej poľnohospodárskej výroby.
2. Povoľovať len stavebné úpravy a nové stavby, ktoré svojím architektonickým riešením prispejú k zhodnoteniu autentickej ľudovej architektúry dotknutého územia.
 3. Subvenčne a dotačne podporovať revitalizáciu bytového fondu a hospodárskych budov, ak sú súčasťou architektonicky a urbanisticky hodnotných kopaničiarskych sídelných útvarov patriacich do autentickej štruktúry osídlenia a ich obyvatelia vykonávajú pracovné činnosti súvisiace s uchovaním hodnôt územia CHKO.
 4. Umožňovať rozširovanie bytového fondu najmä z hľadiska uspokojovania potrieb cenzových domácností, nie však z titulu prírastku obyvateľstva, ktorý na krajinne chránenom území, bez pracovného uplatnenia v mieste bydliska, nie je želaný. Ide tu len o obnovu a zachovanie pôvodnej či modifikovanej funkcie pôvodného osídlenia.
 5. Revitalizáciu a obnovu opustených kopaničiarskych usadlostí umožňovať predovšetkým obyvateľom, prípadne komunitám a skupinám ľudí, ktorí sú ochotní obhospodarovať k usadlosti patriaci poľnohospodársku pôdu v rámci environmentálnych potrieb a dodržiavať miestne kultúrno-spoločenské zvyklosti.
 6. Stavebné úpravy a novú výstavbu na území chránenej krajinnej oblasti zásadne povoľovať len na základe schválených územných a architektonických regulatívov (prípadne regulačných plánov) a súhlasného vyjadrenia Správy CHKO Biele Karpaty.

Pracovné príležitosti

Jednotlivé formy pracovnej činnosti vykonávanej v CHKO Biele Karpaty môžeme zásadne rozdeliť na prácu v poľnohospodárstve a pracovné aktivity mimo poľnohospodárstvo.

Hlavné pracovné príležitosti predstavuje práca na poľnohospodárskej a lesnej pôde, čo vyplýva z pôvodnej funkcie osídľovania tohto územia. Poľnohospodárska výroba má v chránenej krajinnej oblasti predovšetkým prispievať k ochrane hodnôt pôvodných biotopov prírody, udržiavať jej ekologickú rovnováhu pri produkčnom využívaní potenciálu územia.

Požiadavka extenzívneho hospodárenia na pôde pri jestvujúcich majetkovo-právnych vzťahoch je v protirečení s potrebou, aby ľudia pracujúci na poľnohospodárskej pôde v spojení s ďalšími pracovnými aktivitami zhodnocujúcimi potenciálne možnosti krajiny boli úplne sociálno-ekonomicky zabezpečení na úrovni doby len z tejto práce.

V súčasnosti má poľnohospodárska výroba pre obyvateľov chránenej krajinnej oblasti pri zabezpečovaní ich životných potrieb len okrajový význam. Viac ako 75% obyvateľstva má zdroje príjmu z práce mimo poľnohospodárstvo. Trvale pracujúci obyvatelia na poľnohospodárskej pôde

sú prevažne starší ako 60 rokov. Situácia sa v tomto smere naďalej zhoršuje postupnou migráciou časti kopaničiarskeho obyvateľstva za prácou do miest. Značná časť tohto obyvateľstva je v súčasnosti nezamestnaná.

Zvyšuje sa počet hospodárstiev i výmera poľnohospodárskej pôdy, pri ktorej zanikajú podmienky jej ďalšieho obrábania. Znižovanie výmery poľnohospodárskej pôdy jej premenou na lesnú pôdu a iné využitie je z hľadiska zachovania biotopov poľnohospodárskej krajiny neakceptovateľné. Ešte v 70-tych rokoch tohto storočia okolo 50% obyvateľov bývajúcich na území chránenej krajinnej oblasti sa venovalo poľnohospodárstvu a asi 10% pracovalo v lesnom hospodárstve ako v hlavnom zamestnaní v mieste bydliska. Okolo 40% ich pracovalo v priemysle alebo v iných činnostiach mimo svojho bydliska.

Podmienky poľnohospodárskej výroby na území chránenej krajinnej oblasti sú značne stažené, i keď pôda sa nachádza v blízkom okolí hospodárstiev. Efektívnosť obrábania pôdy je výrazne ovplyvňovaná jej veľkou rozdrobenosťou, podhorskou a horskou svažitosťou terénu, nižšou bonitou pôdy, drsnejšími klimatickými podmienkami a vyššími nadmorskými výškami, ako aj ohrozovaním rozsiahlejšou eróziou a obmedzením uplatňovania intenzifikácie výroby. Rozloha pôdy, ktorá pripadá na jedno hospodárstvo, je zväčša 2-15 ha poľnohospodárskej pôdy, z čoho 0,5-2 ha tvorí orná pôda.

Individuálne hospodárstvo - rodinná farma s výmerou poľnohospodárskej pôdy nad 10 ha je zriedkavosťou. Výtaženosť pracovníkov malých hospodárstiev a trhovosť ich práce je spravidla nerentabilná. Väčšie výmery poľnohospodárskej pôdy na tomto území obhospodarujú len roľnícke družstvá. Problém opustenej pôdy je možné riešiť jej odkúpením alebo prenajatím susedným hospodárstvam, čím by dochádzalo k zväčšovaniu výmery poľnohospodárskej pôdy na jedno hospodárstvo a na jedného pracovníka. Tým by sa zároveň vytvorili podmienky na zvýšenie efektívnosti práce v tejto oblasti. Rentabilnosť práce na pôde môže podporiť aj transformácia kopaničiarskych hospodárstiev na rodinné farmy rôzneho ekologicko-výrobného a agroturistického typu s rozvinutými vzťahmi kooperácie a spolupráce medzi jednotlivými farmármami. Nevyhnutná je pritom aj spolupráca so Správou CHKO Biele Karpaty, ktorá musí zabezpečovať, aby poľnohospodárskou výrobou nedochádzalo k narušovaniu hodnôt ekosystému krajiny.

V tejto súvislosti je potrebné v rámci revitalizácie sídelnej štruktúry na území chránenej krajinnej oblasti vypracovať výhľadovú štúdiu organizácie a technológií ďalšieho rozvoja poľnohospodárskej výroby, ktoré by vylučovali negatívne vplyvy tejto výroby na chránené biotopy územia. Problém rentabilnosti práce na pôde je treba riešiť i prijatím ďalších opatrení

hospodársko-technického významu na zracionálizovanie obrábania všetkého pôdneho fondu územia a zefektívnenie prác na ňom.

Na základe odhadu sa predpokladá, že v kópaničiarskych podmienkach na území chránenej krajinnej oblasti jeden pracovník dokáže obhospodáriť okolo 5-10 ha poľnohospodárskej pôdy. Rodinné farmy by mali obhospodarovať poľnohospodársku pôdu s výmerou 30 ha a viac, aby efektívnosť tejto práce nebola limitovaná malou výmerou pôdy. Realizáciou takýchto opatrení na farmách s podobnými klimatickými a územnými podmienkami na Slovensku bol zaznamenaný nárast v hrubej poľnohospodárskej výrobe okolo 30-35% na 1 ha obhospodarovanej pôdy.

Rentabilnosť obrábania poľnohospodárskej pôdy na odľahlých a vyššie položených územiac chotára bude potrebné v záujme ochrany krajinných hodnôt riešiť aj formou štátnych dotácií, nižších daní, subvenciami formou intervenčných príplatkov na výrobu a predaj ekologickej potravín do štátnych fondov nákupu, zlepšenia služieb a poskytovania pomoci v oblasti poradenstva dodávok vhodných osív a poľnohospodárskej mechanizácie, ako aj rozšírením výrobných aktivít v smere finalizácie poľnohospodárskej produkcie a pod. Subvenčná pomoc štátu bude potrebná najmä pri znovaobnovení hospodárskej činnosti na pôdach v minulosti opustených. Uskutočnenie týchto opatrení začínať na rast rentability a tržnej hodnoty práce jedného pracovníka na pôde vedie k sústredeniu poľnohospodárskej pôdy do menšieho počtu fariem a hospodárstiev so zníženou potrebou pracovníkov. Tým bude dochádzať i k zníženiu počtu obyvateľov zamestnaných v mieste bydliska a intenzity jeho osídlenia. Redukciu poľnohospodárstiev v chránenom krajinnom území treba chápať ako nevyhnutný sociálno-hospodársky dôsledok súčasnej doby.

Zvýšenie efektívnosti a lepšie zhodnotenie poľnohospodárskej výroby môžeme dosiahnuť aj orientáciou poľnohospodárskej činnosti na efektívnejšie formy práce a výrobu špeciálnych a ekologickej produktov, charakteristických pre tú-ktorú oblasť územia. V rastlinnej výrobe treba podporovať pestovanie pôvodných plodín, z ktorých mnohé (napr. pohánka, tatarka) patria dnes v potravinárstve medzi vyhľadávané produkty. Vhodnou sa ukazuje aj výroba kŕmnych trávno-lúčnych miešaniek na krmivo pre hospodárské zvieratá, prípadne na semenársku potrebu.

Taktiež pestovanie a spracovanie na tomto území netradičných, ale bežne sa vyskytujúcich poľno-produktov, ako sú lesné plodiny, liečivé a dermakologické rastliny a pod., môže prispieť k zvýšeniu rentabilnosti výroby na pôde. Priažničné podmienky na rozvoj tu má tradične ovocinárstvo. Treba ho však v súlade s mestnými zvykosťami inovovať a oživiť.

V živočíšnej výrobe má opodstatnenie rozvoj extenzívneho pastevného chovu hospodárskych

zvierat v intenzite okolo 10 dobytčích jednotiek na 1 ha poľnohospodárskej pôdy, čo zodpovedá požiadavkám zachovania ekologickej rovnováhy územia. Tradičný chov hovädzieho dobytka, oviec, sčasti i kôz, malovýrobné formy výkrmu ošípaných a chov hydin by sa mali na tomto území vykonávať zásadne pre samozásobiteľské potreby miestneho obyvateľstva a návštevníkov chránenej krajinnej oblasti.

Z netradičných druhov chovu je možné rozvíňať včelárstvo, chov športových a ľažných koní, lovnej zvere v zverničiach, chov kožušinových zvierat, prípadne voliérový chov bažantov, jarabíc a pod. Podmienky sú i na chov pstruhových a iných, pre vodné toky chránenej krajinnej oblasti typických úžitkových rýb. Perspektívy tu má rozvoj poľovníctva a rybárstva s možnosťou rozvinutia ďalších pracovných aktivít. Všetky takéto formy a spôsoby hospodárenia by mali zabezpečovať zvýšenie tržnosti a efektívnosti výroby, ochranu a zveľaďovanie prírodného fondu pôdy a zvyšovanie kultúry a hygieny výroby.

Pri riešení zamestnanosti obyvateľstva chránenej krajinnej oblasti v mieste bydliska treba počítať s tým, že jeho prevažná časť okrem príjmov z práce na pôde bude odkázaná i na ďalšie príjmové zdroje. Doplňkovými zdrojmi pracovných príležitostí a príjmov v mieste bydliska môžu byť napr. krásna príroda a vybudovaný bytový fond, ktorý po modernizácii a architektonickej obnove predstavuje potenciál rozvoja príjmov zaujímavej vidieckej turistiky a agroturistiky. Ide o využitie možnosti zvýšenia príjmov rodiny farmára z poskytovania ubytovacích a stravovacích služieb či z predaja vlastných poľnohospodárskych a ľudovoumeleckých výrobkov turistom.

Miestne prírodné, surovinové a materiálové zdroje poskytujú možnosti aj na rozvoj domácej remeselnickej výroby napr. v oblasti spracovania dreva, vlny, rohoviny, koží, prútia a pod. na výrobu papúč, hračiek, suvenírov, výšiviek a ďalších výrobkov. Rozvoj týchto pracovných aktivít založených na ľudovoumeleckých tradíciách a remeselnickej zručnosti obyvateľov chránenej krajinej oblasti môže výrazne prispievať k zabezpečeniu príjmov i v mimosezónnej dobe počas zimného vegetačného pokoja, keď práca na pôde nie je potrebná. Vyrobenná produkcia by mala náchádzať spotrebu priamo v mieste výroby a v mestach bez väčšej náročnosti na jej dopravu. Rozvoj turistiky na tomto území by k tomu mohol výrazne prispieť. Určité pracovné príležitosti môžeme predpokladať tiež v lesnom hospodárstve a pri zabezpečovaní verejnoprospešných prác v chránenej krajine.

Dopravné prístupnejšie usadlosti chránenej krajinnej oblasti umožňujú zamestnanie časti ich obyvateľov i v ústredí obce alebo sezónne aj v mestských a priemyselných aglomeráciách. Dochádzka do zamestnania však spôsobuje viačero problémov, napríklad časové straty cestovaním, ktoré by nemali byť väčšie ako dve hodiny

denne, či ťažkosti s využívaním dopravných prostriedkov najmä v zimných mesiacoch. V každom prípade takúto zamestnanosť treba chápať ako výnimočné riešenie zamestnanosti obyvateľov chránenej krajinnej oblasti.

Potenciálne možnosti rozvoja turistiky, cestovného ruchu a rekreácie na území CHKO Biele Karpaty zvýrazňuje najmä unikánosť prírody, osídlenia a ľudovej architektúry. Prevažná časť územia spadá do horských a podhorských oblastí západného Slovenska. Územím sa tiahne v dĺžke skoro 80 km hrebeňovka Bielych Karpát, ktorej trasa vedie po slovensko-moravských hraniciach a poskytuje nezabudnuteľné výhľady do okolia. Potrebné je však vybudovať komplexnú sieť turistických trás vhodných pre pešiu turistiku, bežecké lyžovanie, jazdectvo i cykloturistiku vo väzbe na revitalizované agroturistické farmy na tomto území.

Agroturistické farmy by mali poskytovať ubytovanie a s tým súvisiace služby pre 5-20 turistov, ktorí by zároveň boli spotrebiteľmi produkcie farmy. Rozvoj agroturistiky umožňuje tiež oživenie a uchovanie zanikajúceho folklóru, ľudovej architektúry a umeleckej tvorivosti kopaničiarov.

Veľké ubytovacie a stravovacie zariadenia pre návštěvníkov chránenej krajinnej oblasti sa na jej území neodporúča budovať, aj keď je turisticky atraktívne v lete i v zime. V tomto zmysle záchranu architektúry opustených sídiel a hospodárstiev je možné v prípade nevyhnutnosti zabezpečiť ich revitalizovaním na rekreačné a turistické penzióny, prípadne na občasné ubytovanie vo forme chalúp.

Na území CHKO Biele Karpaty je vybudované väčšie turistické stredisko na Veľkej Javorine s lyžiarskym vlekom a s viacerými menšími zariadeniami podobného významu, čo plne postačuje i pre budúcnosť. Mimo územia chránenej krajinnej oblasti pri Starej Turej je vybudované priehradné jazero Dubník s autokempingom a chatovou osadou, ktorá môže slúžiť aj pre ubytovanie turistov - návštěvníkov chránenej krajinnej oblasti.

Pôvodné osídlenie územia chránenej krajinnej oblasti charakterizuje folkórne bohatý, ale konzumné chudobný spôsob života, ktorý neumožňuje primerane napĺňať stúpajúce nároky ľudí na životný štandard. Skvalitnenie životných podmienok v sídelných útvaroch na tomto území vyžaduje vybudovanie primeranej sídliskovej občianskej vybavenosti a technickej infraštruktúry. Ide o tvorbu podmienok, ktoré by umožňovali zvýšiť životný štandard obyvateľov CHKO pri uplatňovaní tradičných výrobných technológií v polnohospodárstve a iných aktivitách tak, aby tito boli ochotní žiť i na odľahlých kopaniciach.

Technická vybavenosť a infraštruktúra osídlenia

Postupné zvyšovanie nárokov na civilizačnú a kultúrnu úroveň života viedie k narastaniu

požiadaviek obyvateľov CHKO Biele Karpaty na ich zabezpečenie technickou a občianskou vybavenosťou. Je samozrejmé, že budovanie tejto vybavenosti je závislé na jej efektívnosti v danom prostredí, ktorá je určovaná počtom užívateľov a intenzitou využívania.

Budovanie príslušnej technickej vybavenosti a infraštruktúry na území chránenej krajinnej oblasti by malo byť zamerané najmä na skvalitnenie cestnej siete a dopravy, zásobovania obyvateľov pitnou a úžitkovou vodou, ekologizáciu skladovania a zneškodňovania odpadov a na širšie uplatňovanie telekomunikačných systémov.

Úspešnosť revitalizácie kopaničiarskych usadlostí predpokladá, že ich cestné spojenie s ústredím obce alebo so sídelným útvarom so základnou občianskou vybavenosťou bude dostupné do 30 minút, výnimočne do 60 minút pешou chôdzou, čo predstavuje prekonanie vzdialenosťi 2-5 km. Stav cestnej siete by mal umožňovať prekonanie tejto vzdialenosťi i dopravným motorovým prostriedkom, čím by sa dopravné časové straty niekoľkonásobne znížili. Revitalizované kopaničiarske usadlosti nachádzajúce sa vo vzdialenosťi nad 5 km od sídelného útvaru s občianskou vybavenosťou a službami pre obyvateľov by mali byť zásadne prístupné aj pre motorové vozidlá.

Cestná sieť a doprava patria teda medzi veľmi významnú sídliskotvornú vybavenosť osídlenia CHKO Biele Karpaty. Ich kvalita a štruktúra ovplyvňujú dosiahnutnosť občianskej vybavenosti, služieb a pracovísk, obyvateľmi rozptýlených kopaničiarskych usadlostí. Z tohto hľadiska je významné, že pozdĺž východnej časti územia tejto chránenej krajinnej oblasti, počnúc katastrálnym územím obce Bzince pod Javorinou a končiac katastrálnym územím obce Lednica, vede železničná trať medzinárodného významu v smere Bratislava - Žilina - Košice, na ktorú sú napojené železničné prípojky prechádzajúce cez chránené krajinné územie do Českej republiky v smere Nemšová - Horné Srnie - Vlársky priesmyk - Brumov - Bylnice a Myjava - Vrbovce - Veľká nad Váhom.

Cestnú sieť tohto územia tvoria cesty, ktoré podľa dôležitosťi ich významu a kvality vozovky môžeme rozdeliť do 4 kategórií:

1. Hlavné cestné spoje. Tvoria ich cesty I. a II. triedy prechádzajúce územím chránenej krajinnej oblasti, ktoré zväčša spájajú ústredia obcí s jej ostatnými správnymi centrami. Zaradujeme sem cestné trasy cezhraničného významu, ktoré spájajú Slovenskú republiku s Českou republikou. Ide najmä o cestné komunikácie Nové Mesto n/Váhom - Moravské Lieskové - Květná - Stráni, Trenčianske Bohuslavice - Bošáca - Zemianske Podhradie - Nová Bošáca - Březová, Chocholná - Velčice - Drietoma - Starý Hrozenkov, Nemšová - Horné Srnie - Vlársky priesmyk - Brumov - Bylnice, Pruské - Tuchyňa - Červený Kameň - Nedašova Lhota. Tieto komunikácie sa

napájajú resp. budú napojené na diaľnicu prechádzajúcu Považím v smere Bratislava - Žilina - Košice. Okrem toho krajinným celkom Vrbovce čiastočne prechádza štátnej cesta do Českej republiky v smere: Senica - Sobotište - Vrbovce - Javorník - Veľká nad Veličkou.

2. Zberné cestné spoje. Tvoria ich cesty III. a niektoré cesty IV. triedy, ktoré dopravne spájajú spádové a väčšie osady s cestami I. a II. triedy, alebo s ústredím obce. Ich povrchová úprava je bezprašná a svojimi parametrami zväčša splňajú podmienky autobusovej dopravy. Ich technický stav a údržba sú rôznej kvality. Niektoré cestné úseky si vyžadujú obnovu a úpravu profilu, aby vyhovovali prevádzke autodopravy i v zimných mesiacoch.

3. Prípojné cestné spoje. Tvoria ich cesty IV. triedy a ostatné cesty miestneho významu so spevneným, zväčša bezprašným povrchom, ktoré spájajú vzdialenejšie rozptýlené osady a usadlosti so spádovými osadami, prípadne s ústredím obce. Niektoré ich úseky nevyhovujú podmienkam automobilovej dopravy (napr. šírka komunikácií do 3,0 m či prevýšenie nad 12%).

Miestne komunikácie majú len asi na 30% vyhovujúce spevnené vozovky. Ostatné cesty sú nevyhovujúcej kvality a prevažne majú charakter poľnej cesty spôsobilej iba na dopravu terénny vozidlom alebo konským povožom.

4. Vedľajšie cestné spoje. Tvoria ich nespevnené poľné cesty a chodníky miestneho významu. Spájajú vyššie a tăžšie dostupné usadlosti a mené významné osady navzájom medzi sebou a prípadne so spádovými osadami alebo s pozemkami poľnohospodárskej a lesnej výroby. Cesty sú spôsobilé pre konské povožy a pešiu chôdzu.

Technický stav cestnej siete na území chránenej krajinnej oblasti je problematický. V súlade s kategorizáciou cest je potrebné vykonať ich úpravu tak, aby mohli v plnom rozsahu slúžiť svojmu účelu po celý rok. Výstavba a údržba cestnej siete a autobusových spojov patrí pri rozptýlenom osídlení medzi najnákladnejšiu sídliskovú technickú vybavenosť. Preto jej riešenie vyžaduje uvážlivý prístup. Význam a dôležitosť cestných trás dokumentuje ich podiel na zabezpečovaní kvality životných podmienok pre jednotlivé kategórie sídelných útvarov na území chránenej krajinnej oblasti. Potvrzuje to aj zistenie, že rozhodnutie ľudí opustiť kopaničiarsky spôsob života bolo zdôvodňované i zlými cestnými a dopravnými spojeniami s okolitým svetom a nedostatočnou technickou vybavenosťou.

Nevyhovujúci stav je tiež v zásobovaní obyvateľstva pitnou vodou. Potrebné bude dobudovať sieť verejných a miestnych vodovodov, prípadne verejných studní s využitím zdrojov pitnej vody, ktoré už boli zistené hydrologickým prieskumom. Taktiež bude potrebné zabezpečiť ochranu územia, najmä povrchových a podzemných vôd, pred znečistením komunálnym a biologickým

(prípadne chemickým) odpadom z domácností, vybudovaním príslušných čističiek odpadových vôd. Uplatnenie netradičných obnoviteľných zdrojov energie, predovšetkým solárnej a veternej energie, bioplynu a sčasti vodnej energie, môže prispieť k autonómнемu pokrytiu zvýšených nárokov na potrebu energie v rozptýlenom kopaničiarskom osídlení bez negatívneho vplyvu na krajinu a zvyšovania prevádzkových nákladov na jej dodávku z tradičných zdrojov.

Zabezpečenie obytných, sociálno-hospodárskych, kultúrnych a ostatných životných podmienok obyvateľov kopaničiarskych usadlostí na úrovni modernej doby si vyžaduje okrem vybudovania primeranej infraštruktúry technickej a občianskej vybavenosti aj využívanie nových prístupov v komunikácii medzi obyvateľmi kopanic a ostatných sídelných útvarov. Významnú úlohu tu môže zohrať široké uplatnenie moderných telekomunikačných rozvodov a spojov.

Občianska vybavenosť a služby obyvateľom

Základná občianska vybavenosť a služby by mali byť prístupné pre všetkých obyvateľov sídelných útvarov CHKO Biele Karpaty.

V súčasnosti však práve táto sídelnotvorná časť výrazne podmieňujúca úspešnosť revitalizácie a oživenia zanikajúcich kopaničiarskych usadlostí a osád je veľmi problematická. Budovanie občianskej vybavenosti sa spravidla uskutočňuje v sídelných centrach štátnej a miestnej správy katastrálneho územia, ktorými sú ústredia obcí. Pre kopaničiarske obyvateľstvo tohto územia dostupnosť občianskej vybavenosti a služieb takto určujú možnosti cestného spojenia a vzdialenosť kopanice od ústredia obce. Z tohto hľadiska sa stáva pre mnohých obyvateľov kopanic vzdialenosť viac ako 3-5 km od ústredia obce dosiahnuteľnosť občianskej vybavenosti a služieb každodennej potreby veľmi obtiažna. Medzi takéto patria predovšetkým návšteva školských zariadení, obchodov s tovarom dennej spotreby a pod. Možno sem zaradiť i vybavenosť a služby, ktoré obyvatelia využívajú nepravidelne, ale v naliehavých prípadoch, napr. službu lekárskej pomoci a zdravotníckej starostlivosti, zabezpečovanie občiansko-majetkovoprávnych úkonov a pod. Ich dosiahnuteľnosť z tăžšie prístupných kopanic je, najmä v čase extrémnych klimatických pomerov v zimnom období a v období dažďov, vo väčšine prípadov nemôžna. Preto dostupnosť občianskej vybavenosti treba riešiť aj jej decentralizáciou do prirodzené spádových kopaničiarskych osád, teda ako doplnkovú vybavenosť vybavenosti ústredia obce.

Spádové kopaničiarske osady by mali tvoriť prirodzený systém stredísk s občianskou vybavenosťou, nevyhnutnou pre život kopaničiarov podielajúcich sa na udržovaní autentických hodnôt územia. Ide najmä o znovuzriadenie

málotriednych základných škôl so spádovosťou dochádzky 2-5 km. Prevažná väčšina v minulosti založených málotriednych škôl na spádových územiach kopaničiarskeho osídlenia s postupným úbytkom obyvateľstva (a tým i školopoviných detí) zanikla. V súčasnosti sú tieto objekty škôl zväčša opustené, bez využitia.

Vybudovanie a prevádzkovanie takýchto málotriednych zariadení s polomerom dochádzky do 30 min. pešej chôdze, teda do 2 km, je pri rozptýlenom osídlení nereálne. Väčšie vzdialenosťi ohrozujú dochádzku do školy najmä v zimných a daždivých obdobiach. Tým je ohrozený aj prospech žiakov, ich zdravotný stav, chovanie i mysenie. Riešenie problému je možné zabezpečovať špeciálnou autobusovou dopravou žiakov do školy, prípadne pre žiakov 5-8 ročníka uplatnením internátneho spôsobu vyučovania v ústredí obci. Takáto forma riešenia je vhodná pre územie s početnejšími usadlosťami vo vzdialom okolí. Tieto podmienky riešenia splňajú napr. územia obcí Moravské Lieskové, Drietoma a ďalšie. V katastrálnom území obce Zemianske Lieskové bol takto tento problém riešený v roku 1961-1962 postavením internátnej školy v ústredí obce pre cca 50 detí. Pre školopovinné deti 1.-5. ročníka sa však toto riešenie ukázalo zo sociálno-spoločenského a výchovného hľadiska rozporuplným.

Úbytok obyvateľstva pripravil osud zániku i v minulosti na kopaničiach vybudovaným službám a malopredajniám s výkupom poľnohospodárskej produkcie. Stratovými sa stali a tiež pozanikali aj pojazdné predajne, ktoré boli v prevádzke na území kopaničiarskeho osídlenia obcí Nová Bošáca, Lubina, Bzince pod Javorinou, Horná Súča, Drietoma a Melčice.

Zásobovanie rozptýlených a menších sídelných útvarov spotrebým a potravinárskym tovarom dennej spotreby sa navrhuje zabezpečiť mobilnými zariadeniami, donáškovou službou a pod., ktorými by boli poskytované najnutnejšie služby obyvateľom tých kopanic, ktoré sú po dopravnej stránke ľahšie dostupné. Vhodným riešením môžu byť aj stabilné zariadenia s kombinovanou funkciou pohostinstva, predaja potravín a ostatného zmiešaného tovaru, ale i výkupu niektorých poľnohospodárskych produktov. Takéto zariadenie by mohlo byť napr. súčasťou agroturistickej farmy. Spádové územie tohto typu zariadenia by nemalo byť s polomerom dochádzky väčším ako 3-5 km. Tento systém zabezpečovania obchodnej vybavenosti, v spojení s pojazdnými predajňami a donáškovou službou sa na niektorých miestach rozptýleného kopaničiarskeho osídlenia Slovenska vcelku osvedčil. Jeho uplatnenie je možné, v prípade do budovania cestnej siete, i pri revitalizovaní a oživovaní kopaničiarskych hospodárstiev na území CHKO Biele Karpaty. V súčasnosti takéto podmienky splňajú osady Predpoloma, Šance, Grúň, Repáky, Krásny dub, Dúbrava, Šiance, Horná Závrska a iné.

Predmety dlhodobej spotreby by mohli obyvateľia vzdialenejších sídelných útvarov chránenej krajinnej oblasti nakupovať v ústrediacich obci na pravidelných jarmokoch a iných trhových akciách.

Závažným problémom je sociálne a zdravotnícke zabezpečenie obyvateľov usadlostí vzdialenejších od ústredia obce. Polomer spádovitosti dochádzky do zdravotného strediska resp. k lekárovi by mal byť najviac 5-10 km. Kvalita cest a cestné spojenie by malo byť vyhovujúce pre použitie sanitiek rýchlej pomoci. Zdravotnícke zariadenia sú vybudované len v niektorých ústrediacich obci. Nevyhovujúca situácia v zabezpečovaní týchto služieb pre kopaničiarske obyvateľstvo je na území katastru obcí Moravské Lieskové, Nová Bošáca, Drietoma, ale aj inde.

Otvoreným sociálno-zdravotným problémom kopanic zostáva zabezpečovanie dostatočnej starostlivosti o starých a prestarnutých ľudí, ktorí nemajú rodinných príslušníkov ochotných ich doopatrovať. Ide o prípady osobnej opustenosťi a sociálneho úpadku ľudí, ktorí celý svoj život prežili na kopaničiach. Východiskom by mohlo byť zabezpečenie ambulantnej starostlivosti formou opatrovateľských služieb. Pre ozivenie kopanic a ich revitalizáciu je riešenie i tejto otázky veľmi dôležité. Predstavuje zlepšenie sociálno-hospodárskych a životných podmienok tohto na poľnohospodársku výrobu viazaného osídlenia.

Poskytovanie všetkých bežných občianskych a administratívno-správnych služieb sa navrhuje vykonávať pre občanov vzdialenejších usadlostí a menších osád v ústrediacich obci, alebo doplnkovo i v spádových kopaničiarskych osadách, výnimocne aj v špeciálne na túto potrebu vyčlenenom čase. V zásade ide o priblíženie občianskej vybavenosti a služieb obyvateľstvu i pre občanov malých a vzdialených usadlostí alebo osád, ktorých revitalizácia a ozivenie je z hľadiska uchovania hodnôt chránenej krajinnej oblasti žiadúca. Životné podmienky ich obyvateľov by mali byť na úrovni životných podmienok obyvateľov ostatných vidieckych sídelných útvarov územia.

VI. Záver

Sídelné útvary, architektúra a príroda na území CHKO Biele Karpaty tvoria neoddeliteľnú súčasť jej unikátnych hodnôt. Ich uchovanie je v záujme environmentálneho využívania prírodných, výrobných i nevýrobných zdrojov územia. Nachádzajú sa tu historicky vzniknuté sídelné štruktúry kopanic a obci, ktoré sa výrazne podieľali na formovaní a zachovaní krajinárskych hodnôt oblasti. Tieto hodnoty sú produkтом poľnohospodárstva, ktoré je hlavnou pracovnou aktivitou obyvateľov kopanic. Vzťah obrábania pôdy a osídlenia je najvlastnejším kopaničiarskym vzťahom. V tomto zmysle uchovanie autentických hodnôt krajiny vyžaduje revitalizáciu umŕtvených kopaničiarskych hospodárstiev ako

nevyhnutného a trvalého hodnotového faktora tohto územia. Ide tu o zabezpečenie biodiverzifikačných potrieb ochrany krajínarskych a architektonických hodnôt zväčša na kopaničiarskych územiac a prinavrátenie pôvodnej funkcie kopaníc, aby miesto bydliska ich obyvateľov bolo i miestom pracoviska najmä na poľnohospodárskej pôde.

Poľnohospodárska výroba v extrémnych podmienkach kopaníc môže v súčasnosti užiť len obmedzený počet ľudí, aj to viac-menej za využívania ďalších zdrojov príjmu. Obyvateľstvo žijúce v chránenej krajinnej oblasti môže v mieste bydliska okrem činnosti v poľnohospodárstve a lesnom hospodárstve využívať na zlepšenie svojej sociálno-ekonomickej úrovne aj zdroje príjmu zo zhodnocovania turistických atraktívností územia, krásy a čistoty prírody, originálnosti ľudovej architektúry, etnografickej a folklórnej rozmanitosti.

Exploatacia územia turistickými a rekreačnými aktivitami musí byť zásadne v súlade s ekologickými a biodiverzifikačnými požiadavkami, ktoré zabezpečujú uchovanie jeho hodnôt. Je samozrejmé, že bez štátnej podpory a dotácií do hospodárskej činnosti a obnovy stavieb ľudovej architektúry v chránenej krajinnej oblasti je uchovanie jej hodnôt nemysliteľné.

Pri riešení problémov revitalizácie architektonických hodnôt a oživenia osídlenia tohto územia je možné uplatniť domáce i zahraničné poznatky. Do úvahy treba zobrať výsledky analýz vyhodnocujúcich súčasný stav a potenciálne možnosti využitia prírodných zdrojov krajiny, siete jej kopaničiarskeho osídlenia a hospodárstiev.

Ak chceme zabezpečiť plnohodnotnú kvalitu života obyvateľov CHKO Biele Karpaty a usmerňovanie ich hospodárskej činnosti na udržanie prírodných a environmentálnych hodnôt tohto územia, je potrebné vytvoriť pre nich podobé životné podmienky, ako majú obyvatelia v ostatných sídelných útvaroch vidieckeho osídlenia na Slovensku. Ide najmä o podmienky sociálno-spoločenské, ekonomickej, kultúrnej.

Životaschopnosť jednotlivých sídelných útvarov na tomto území je určovaná aj úrovňou ich technickej vybavenosti, možnosťami zamestnania ich obyvateľov a dostupnosťou občianskej vybavenosti, predovšetkým obchodov, škôl, zdravotníckych zariadení a pod. Prevažne ide o faktory, za ktorých existenciu a úroveň zodpovedajú najmä samosprávne a štátne riadiace orgány, ktoré pri revitalizácii a oživovaní kopaničiarskych usadlostí a osád majú nezastupiteľné miesto. Tieto sú zodpovedné za súčasný i budúci stav sídelných útvarov na území chránenej krajinnej oblasti. Na činnosť týchto inštitúcií záleží, aké sú a budú pracovné a životné podmienky obyvateľov v rozptýlených kopaničiarskych usadlostiach, na akej úrovni sú realizované ich požiadavky na kvalitu bytového fondu, občianskej vybavenosti a služieb každodennej potreby, ako sa

realizuje spoločenský záujem na zachovanie krajínarskych, historických, architektonických a urbanistických hodnôt špecifickej štruktúry osídlenia a prírody CHKO Biele Karpaty. Na ich aktivitách v prevažnej miere závisí úspešnosť revitalizácie a oživenia jednotlivých sídelných útvarov, ktorých funkčnosť pre uchovanie biodiverzifikačných hodnôt chránenej krajinnej oblasti je nevyhnutná. Ich snahou musí byť, aby zdroje príjmov a kultúrna úroveň obyvateľstva na tomto území boli porovnateľné s príjmami a kultúrnou úrovňou obyvateľov ostatných sídelných útvarov Bielych Karpát.

Literatúra:

- DUŽÍK, M.: Chocholná-Velčice - charakter krajiny, osídlenia, ľudovej architektúry a ľudového stavitelstva v katastrálnom území obce, štúdia v rukopise, Trenčín 1998
- DUŽÍK, M.: Lubina - charakter krajiny, osídlenia, ľudovej architektúry a ľudového stavitelstva v katastrálnom území obce, štúdia v rukopise, Trenčín 1998
- DUŽÍK, M.: Vrbovce - charakter krajiny, osídlenia, ľudovej architektúry a ľudového stavitelstva v katastrálnom území obce, štúdia v rukopise, Trenčín 1998
- KUČA, P. a kol.: Chránená krajinná oblasť Biele Karpaty, vyd. Ekológia, Bratislava, 1992.
- MAJTÁN, Š. a kol.: Priemet vzťahov agrokomplexu v architektúre obytného prostredia, záverečná správa čiastkovej štátnej výskumnej úlohy II-8-3/O6-O1, Katedra architektonickej tvorby II - typológie priemyselných a poľnohospodárskych stavieb, FA SVŠT Bratislava, 1990.
- MAJTÁN, Š.: Architektonická tvorba poľnohospodárskych stavieb a areálov z hľadiska urbanizácie a krajínarstva, Zborník vedeckých a odborných prác, FA STU, 1988, str. 139-148.
- NAHÁLKA, P. a kol.: Výskum rozptýleného osídlenia na Slovensku, etapová správa čiastkovej štátnej výskumnej úlohy H-4-64-20/3.C.S.A., Výskumný ústav poľnohospodárskeho stavitelstva Stavebnej fakulty SVŠT Bratislava, 1966.
- NAHÁLKA, P. a kol.: Návrh výhľadového osídlenia v kopaničiarskej oblasti okres Trenčín, záverečná správa čiastkovej štátnej výskumnej úlohy H-4-64-7/8 a/2, Výskumný ústav poľnohospodárskeho stavitelstva Stavebnej fakulty SVŠT Bratislava, 1968.
- NEUERBURG, W., PADEL, S.: Ekologické zemědělství v praxi, Ministerstvo zemědělství ČR, Agrospoj Praha, 1994.